расписано

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 152 (10444) | 1977 чылдың июнь 30, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур

Чоннуң дыштанылгазы

Кижиниң билиг мергежил чедип алырынга, дыштанырынга, кадыын быжыглаарынга четчир санныг хостуг үени социализм берген. Ажылчы чоннуң хөй кезии эвлелгелиг шөлээзинден аңгыда чылда үс ажыг дыштанар хүннерлиг. Ону ажыктыг кылдыр ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаар ужурлуг. Хостуг үени кижи бүрүзүнүң бүгү талалыг сайзыралынга ажыглаар болза, ол ниитилелдиң байлаа болур.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы социал-экономиктиг программазы амыдыралга бот-тандырар дээш партия организациялары, ажылчы чоннар депутаттарының Советтери, профэвилел, комсомол тодаргай хемчеглерни ап турарлар. Оон кол сорулгаларының бирээзи—идепкейлиг болгаш ажыктыг дыштанылганы хандырары. Ынчангаш ажылчы чоннуң дыштанылгазын эки организастаарынче бистиң республикада кичээнгейни салган. Тываның курорттарының, турисчи базаларының профилакторийлериниң, культура чырыдыышкын, албан черлериниң материалдыг базазы чыл келген тудум-на экижип турар.

Республиканың дыштанылга черлерин бо сезонда чогуур үезинде белеткээн, айыткан хуусаазында ажылдап эгелээн. Ажыл-ишчилер орта омак-хөглүг, ажыктыг дыштанып, кадыын быжыглаар, турисчи походтарга киржип, төрээн черинин каас-чараш бойдузу-биле таныжып, хөй чаа үүлдерни билип алырлар. Чедер курортунуң башкарылга сезону доозулган, ийигизи эгелээн. «Курортту эмнеп, дыштанырынга таарымчалыг кылдыр кылган корпустарның дериг-херексели чаа, арыг-силиг, чурттаарынга эптиг.

Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле Тыва область чөвүлели ажылчы чоннуң дыштанылгазын ажыктыг болгаш солун эрттиреринче угланган хемчеглерни ап турар.

Дыштанылганың таарымчалыг үези—чайын кижи бүрүзүнге шөлээ берип, дыштанылга черлеринге хаара тудары болдунмас. Ындыг болганда дыштанар хүннерни ажыктыг эрттиреринче кичээнгейни салып турар. Шушенскоеде В. И. Ленинниң Сибирь шөлүлгези дел камгалал тураскаал музейинче, Саян-Шушенск ГЭС-че, Ак-Довуракче, Хову-Аксынче болгаш өске-даа черлерже экскурсиялар баар маршруттарны тургускан. Улуг Октябрьның 60 чылынга белеткел чоруп турар үеде ынаар баарлар хөй.

Тываның кайы-даа булуңу чараш бойдус чурумалдыг, анаа даян-чорук кылыр күзелдиглер көвүдеп турар. Ону барымдаалаваш, чаңгыс болгаш хөй хүннүг турисчи походтар чорудар 50 хире маршруттарны ажылдап кылган. Коллективтерде профэвилел, комсомол, спорт организациялары дыштанылганың бо хевирин чептеп ажылды чорудар.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели экскурсиялаарын күзээнирни эрткен чылдарда автобус-биле хандырып шыдаваан турган. Ону экижиниң дугайында айтырыгны облпрофчөвүлелдиң президиум хуралынга чугаалашкаш, чогуур хемчээн алган. Кызылдың экскурсия бюрозу чогуур негелдеге чедир ажылдаваан турар. Туристиниң дериг-херекселдери хөлезилеп алыр пунктуларда ам-даа эвээш.

Күш-ажылчы коллективке кижиниң төлептиг ааж-чаңы, эки шынарлары хевирлеттинер, ёзулуг найырал быжыгар. Ынчангаш дыка хөй коллективтерниң профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, удуртукчулары ажыл-ишчилериниң хостуг үезин, дыштанылгазын, шөлээзин эки организастаар хемчеглерни ап турар. Кызылдың чамдык бүдүрүлгелери Дус-Хөлде болуңуп коллективиниң кежигүннери дыштаныр бажыңнарны тудуп алганы дыка таарымчалыг. Дыштаныр хүннерде экскурсияларны организастап турар.

Бистиң республикада культура бажыңнары, клубтар, кинотеатрлар болгаш массалыг дыштанылганың өске-даа черлери хөй. Оон ажылдакчылары чон ортузунда улуг ажылды кылып турарлар. Ак-Довуракты Культура ордузу, Культура бажыны ажылын экижиткенинден оларга кээп турар кижилериниң саны чылдын-на көвүдеп орар. Шак ындыг чижектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур. Чогуур негелдеге чедир ажылдаваан турар культура албан черлери база бар, олар амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаар сорулгалыг.

Районнар төптеринде, хоорайларда, коллективтерде дыштаныр хүн штабтарының ажылын улам идепкейжидер херек.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелиниң 42 дугаар үүлүнде хамаатыларның дыштаныр эргезин хандырарына бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарын айыткан. Дыштанылганы ажыктыг эрттирери—кижиниң билиг-мергежилин бедидер, кадыын быжыглаар, күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер.

КОЛ ЦЕХ

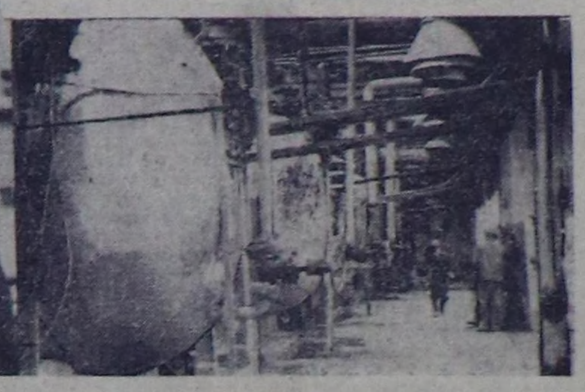

Тываның өскүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың ажыл ишчилери Улуг Октябрьның 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турар. Комбинаттың кол цехи—даг металлургия цехинин коллективи концентратта кобальт бүдүрерин планда кордунгешиниң ыракта ажырган. А ниити продукция бүдүрери январь-май айларда 100,8 хуу күүсеттинген.

ЧУРУКТА: аппаратчик Е. Зинкевич. Ийиги чуруктa—даг металлургия цехинин автоклав салбыры.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

УДАВАС ДООСТУР

Салбырның мурнакчы хой-жуларының бирээзи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи Сагаан Монгуштуң коданында 350 ажыг хойдан 869 килограмм дүк кыргытынган. Ол бир хойдан 2,4 килограмм ажыг дүктү алган. «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында кыргылда пунктузунга 24 кодан хойну кыргыыр.

Бөгүнге чедир 20 коданны кыргып үндүрген.

Кыргылда пунктузу ажылдап эгелээнден бээр мында, ажыл хайныышкынныг. Пунктуну дерип кылганы эки. Электриг 46 хачы ажылдап турар. Кыргыкчылар Серенчаа Сувак, Хураган Данзын, Опуйлаа Седип, Өшкү-Саар Монгуш, Шаравин Монгуш болгаш өскелер-даа хүнде 40—50 чедир хойну кыргып. 70—90 килограмм дүктү дужаап турар. Дуржулгалыг кыргыкчы Серемпа СуваК кыргылда эгелээнден бээр 300 ажыг хойну кыргып, 620 килограмм дүктү дужааган. Хоочун кыргыкчы Шаравин Монгуш 250 хойну кыргааш, 422 килограмм дүктү дужаакан.

Кыргылданың чоруп турар шалыпкын байдалындан хой кыргылдазы удавас доостур деп түңнелди үндүрүп болур.

М. ЛАМА.

Улуг-Хем район.

ШЫНАРНЫ ЧОГУУР ДЕҢНЕЛЧЕ

Чөөн-Хемчик районда 12 сүт-бараан фермазы бар. Оларның хой кезиниң ажылышчилери Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришиннаан, сүт саалдазын көвүдедир, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш боттарының бар арга-курлавырларын тып, ону ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып, чедиишкиниг ажылдап турар.

«Искра» колхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде июнь 1-де 105,8 хуу күүсеткен. «Алдан-Маадыр», «Большевик» совхозтар чартык чыл планнарын күүседир чыгаан. Бо болгаш өске-даа коллективтериниң ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылынын ачызында Чадааныың сүт заводунга хүнүнүне 8—9 тонна сүттү болбаазырадыры-биле киирип турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлериниң дүүштүр мал ажылының продукцизының шынарын экижидери хүнүүн чугула айтырыы болуп турар. Бо талазы-биле байдалды хынап, Чадааныың сүт заводунуң мастери Г. Г. Стребков-биле беседалаштым.

«Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтар, «Октябрь 30 чылы» колхоз ышкаш ажылагыйлар стандартка дүүшпес сүттү дужаап турар. Ол четчестерни бадыткаары-биле даборатория анализиниң дептерин ол көргүстү. Ону ажып олурарга байдал улам тодарай берди. Бирги сорттуң сүдүн чүгле «Искра» колхоз дужааган. А өске ажыл-агыйлар ында-хаая ийиги сорттуун, колдуу стандартка дүүшпес сүт дужаап турар.

Сүттүң поктуг чоруундан ооң баксыраары хөй. Оон түңнелинде чүгле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан безин майның тончүзүнде 5040 кг, «Алдан-Маадыр» совхозтан 1400 кг, «Чыраа-Бажы» совхозтан 2073 кг ажыг сүт дужааттынган. Сүттүп ажып турарының база бир чылдагааны сүттү ойүнде температураазынга чедир соотпайн турарында.

Ажыл-агыйларда амга чедир-ле сүттүп үчёдүп тургуспаан. Түс-түс ажыл-агыйларга ону сорттавайн, дензилевейн турар. Квитанцияны чүгле заводка келгеш биживир апарган. Мооң уламындан сүттүп чидирин хой болуп турар.

Продукцияның бот-үнелиг кудулан болурун утпаза чогуур. Сүт заводунуң директору Е. В. Строгановтуң чугаалаапы-биле алырга, 1 тонна сүт өртээнге 273 рубльди, а сорт чок сүттүп өртээнге 242 рубльди төлеп берип турар. Ынчангаш «Чыраа-Бажы» чижектиг ажыл-агыйлар хүн бүрүде ортумаа-биле 40—50 рубльди, район ниитизиниң-биле хүн бүрүде 350 рубльди чедир албайн баар.

Бо бүгү четчестерниң дугайын районнуң улусчу контроль комитединиң хуралында шыңгыы чугаалашкан. Ынчалза-даа «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның удуртукчулары, специалистери чогуур түңнел үндүрбейн келген.

Фермаларга инектерни саарының санитарлыг байдалын экижидери күзенчиг. Сүт кудар савалариың арыг-шевери куду деңнелде, сүттү арыглап шүгбейн турар.

Бо айтырыгны чогуур деңнелге шиитпирлээриниң аргалары бар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, улусчу контроль болуктериниң кежигүннери, прожекторастер фермаларда сүттүп шынарын хүн бүрүде чогуур деңнелге турарын чедип алыр дээш организакчы ажылды чорудуп, хаарысалгазын белитсе чогуур.

В. ГЛУХОВ,

Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң кежигүнү.

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫ *төлевилелди чугаалажып тур бис*

РАЙОН СОВЕТТЕРИНИҢ БИРГИ СЕССИЯЛАРЫ

БАЙ-ХААК. Ажылчы чоннар депутаттарының Таңды район Совединиң бирги сессиязынга чаа соңгуткан 75 депутаттарның 65-зин чыглып келген. Чоннуң бүрүн эргелиг төлөөлөчилери баштай организастыг айтырыгны чугаалашкаш, райкүүскомнуң составын соңгаан, район Совединиң доктаамал комиссияларын тургускан, күүскомнуң килдистер эргелекчилерин, улусчу контроль комитединиң составын болгаш райкүүсконм чашында комиссияларны бадылаан.

«ССРЭ Конституциязының төлевилелиниң болгаш СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди райкүүсконм даргазы Т. С. Тюлюш кылган. Ук айтырыгны чугаалажып коорунге, депутаттар идепкейлиг болгаш бедик көдүрүүшкүнүт киришкен.

Санал берген депутаттар—Кочетов суурда бөлүкү Т. Золотухина, «Россия» совхозта саанчы Х. Кара-ыс, № 2 орук-тудуг эргелеринде ажылчын В. Егоров, Дүрген көдээ Совет күүскомунуң даргазы Г. Иванова, СЭКП райкомунуң секретары С. Ооржак болгаш өскелер-даа ССРЭ Конституциязының төлевилелин, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязының шиитпирлерин бир эп-сеткилдиг чүүдүгүнүп, Төрээн чурту, Коммунистиг партиязы дээш чоргааралын илергелеп турганнар. Депутаттар Конституция төлевилелинде бистиң чурттуң экономиктиг, пинтилел хөгжүүлелерин тодаргай көргүскенин демдеглевиннаан, оларның боттуг чижээн районнуң амыдыралында көргүүп, салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң организакчы ролюн улам бедидер талазы-биле боттуг саналдарны киргеннер.

Сессия соолунде район Совединиң доктаамал комиссияларының бирги хуралдары болгулаан. Оон дараазында район Совединиң депутаттарының хүүнүн эрттирген.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Барыын-Хемчик район Совединиң бирги сессиязын улуг назылыг депутат З. Манчина ажыткан. Сессия организастыг айтырыг чугаалашкаш, райкүүскомнуң даргазын, дарганың орлакчыларын, күүскомнуң секретарын болгаш кежигүннерин соңгаан. Район Совединин 9 доктаамал комиссияларын тургускан, районнуң улусчу контроль комитединиң күүсконм чанында комиссиялардың составын бадылаан.

«ССРЭ Конституциязының төлевилелинин болгаш СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткел кылган райкүүсконм даргазы С. Т. Амыр-бит болгаш бо айтырыг талазы-биле сессияга санал берген депутаттар—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелевиде тудугкулар бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Х. Данзырык, «Шекпээр» совхозта механизатор Э. Куулар, Ак-Довурак хоорүүсконм даргазы З. Манчина, райкүүскомнуң иштики херектер килдизинин ажылдакчызы В. Муравьёв, СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Куулар болгаш өскелер-даа ССРЭ Конституциязының төлевилелин районнуң ажылчы чоннары улуг боорушку-биле уткаан болгаш ханы-биле деткин турарын чугаалаваннар. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин болгаш чаз Конституция төлевилелин районнуң бүгү коллективтериниде калбаа-биле таныжып, чугаалажып коруп турар.

Төлевилелди калбаа-биле чугаалажып көөрү районнуң ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн болдурган. Мооң түпелинде хөй-хөй коллективтер, кижилер бүдүрүлгеге бедик көргүзүүлерни чедип ап турар. Ынчалдажок районнуң үлетиур болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгаазында четчестер болгаш хожудаашкындар бар дээрзин депутаттар шыңгыы демдеглээннер. Ынчангаш ажыл-хереке четчестерни чайладыр, улус ажыл-агыйын удуртуруп улам сайзырангайжыдар талазы-биле Советтерниң ролюн белиндер дугайында ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринде айтышкынларга дүүштүр чер-чер Советтериниң ажылын экижидериниче угланган саналдарны депутаттар киргилээн.

Бирги сессия соонда район Совединиң депутаттар хүүнүн эрттирген. Анаа депутаттарның эргелеп-хүлээлгезинин дугайында Хоойлу-биле депутаттарны таныштырган, массалыг хөмчеглер болган.

САМАГАЛДАЙ. Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Совединиң чаа чыяжының бирги сессиязы организастыг айтырыгны чугаалашкаш, райкүүскомнуң составын соңгуп, доктаамал комиссияларны тургускан соолунде «ССРЭ Конституциязының төлевилелинин болгаш СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган райкүүсконм даргазы Н. В. Чындыгыр СЭКП ТК-ның май Пленумунга эн Л. И. Брежневтиң ханы-белиинде үүлдерге болгаш түпелдерге, Конституция төлевилелинге база бо чугула документилерге дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларына тодаргай доктаан, районда ажыл-агый хөгжүлдезиниң байдалын анализтаан. Сессияга санал берген депутаттар, оларның арызындан ылаңгыя М. Сүндүвей, С. Тавва, И. Черепанов, М. Маны-оол болгаш өскелер-даа ССРЭ Конституциязының төлевилели районнуң ажыл-ишчилериниң улуг чоргааралын болдуруп, улам кужениишкиниңг ажылдаарынче сорук киирип турарын демдеглээннер.

Конституция төлевилелин, ТК-ның май Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязының материалдарын районда калбаа-биле таныжып, оларны бүрүү-биле чүүлдүг деп бир үнбиле деткин турар. Чамдык коллективтер болгаш түс-түс кижилер белиткен чаа хүлээлгелерни ап, Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш ыызмак ажылдап турар. Депутаттар районнуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелерде байлалды ажыл-хереки ёзу-биле чугаалажып корбүшаан. 1977 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирин хандырар талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларына доктаан турганнар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Мөңгүн-Тайга, Эрзин район Советтериниң бирги сессиялары депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле бедик деңнелге, ажыл-хереки байдалдарга эрткүлээн. Сессиялар организастыг айтырыглар чугаалашкаш, райкүүскомнарның составтарын соңгуп, доктаамал комиссияларны тургускулаан. Мөңгүн-Тайга райкүүсконм даргазынга **Д. Б. Хорлуу**, Эрзин райкүүсконм даргазынга **Н. Б. Тыртык-Кара** олар соңгуткан.

Ийи районнуң Советтериниң бирги сессиялары «ССРЭ Конституциязының төлевилелинин болгаш СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» айтырыгларны тус-тузунда база чугаалашкан.

Ажылчы чоннар депутаттарының үстүнде адаан район Советтериниң бирги сессиялары ССРЭ Конституциязының төлевилелин болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин бүрүү-биле чүүлдүгүнүп турар болгаш аңаа хамаарыштыр Советтериниң сорулгаларын айтып турар доктаалдарны хүлээп алгылаан.

УЛУГ ӨӨРҮШКҮ-БИЛЕ

Бистиң «Коммунизмче орук» колхозту «Нарын» совхоз кылдыр эдо тургускашын оон ажыл-ишчилери — чоокта чаага чедир—колхозчулар, ам — совхоз ажылчылары улуг өөрүшкү-биле, күш-ажылчы сорук киришкин-биле уткуп алган. Колхозтан совхозче шилчилге бүгү турутта ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин чугаалажып турар бо юбилейлиг чылда болуп турары база бир онзагай болуушкун. Конституция төлевилелинде **«Колхоз-кооператив ончузунуң хөгжүүрүнге болгаш күрүне ончузу-биле оон чоокшулажырыга күрүне идиг бээр»** дээн сөстерниң бадыткалыы, амыдыралда боттанылыкының Тываның колхозтарын совхозтар кылдыр эдо тургузуп турарындан көрүп болур бис.

Коммунистиг партияның Совет чазактың колхозчу тараачыларының, араттар бистериниң амыдыралывысты чаагайжыдар, сайзырадыр дээш совсаал чок сагыш салыышкынын бистиң «Коммунизмче орук» колхозтуң тургуступуп, сайзыран, ам чаа чадаже шилчиг турарындан-даа болза көрүп болур-дур бис. Ол дугайын «Коммунизмче орук» колхозтуң хоочун колхозчуларының бирээзи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи Монге Нам-оол мынча дээн:

— Мен бо колхозту үндезилеп тургузушкан кижилериниң бирээзи мен. Колхоз тургуступуп турар үеде Нарынның Хөндей-Аксынга ийи-үш бажынар, бичии школа, садыг чери турган. Коммунистиг партияның ачызында көшкүн амыдырадыг тыва араттар аажок ыысна үениң дургузунда ажыл-агый, культура, экономика талазы-биле бодаваары шаңкыг хөгжүлдеин чедип алган. Бистиң «Коммунизмче орук» колхозтуң тургуступуңнанындан бээр 26 чыл эрткен. Ам бистиң амыдыралывыс таныттынмас кылдыр чаартынган. Шаанда машина-техника көргеш, аваартаар, идээргээр боттарывыс ам ол чокта канчан чурттаан чораанывысты бодаары безин берге-дир. Сууржуп амыдыралывыс кайы хире хөгжээндир? Нарын суурнуң чергелешкен, хонуу будумчуларының бир ужундан бир ужунга чедир карак четпес талыгыр-дыр. Ам колхозувус совхоз болган-дыр. Ажыл-агыйывыс, амыдыралывыс улам чечектелип хөгжүүр. Колхозчулар ам совхозтуң ажылчылары апардывыс. Күрүне ажыл-агыйының шыңгыы негелделериниге чаңчыгып, улам чалыпкын, шуузургу ажылдаар ужуралыг бис.

«Коммунизмче орук» колхозтуң базазында чаа тургуступ-ган «Нарын» совхозтуң ажылагыйының кол адыры хой ажылы болур. Колхозка 1975 чылдан бээр хойжу бригадаларның иштики специализациязын чорудуп келген. Чижээлээрге, № 2 хойжу бригадага күрүзеге садар, семиртилгеге ёзырзар торүвес кодаларны тускайлаан, № 1, 3, 4 бригадаларга төрүүр хойларының кодаларын быжыглаан. Ол чорук төрүүр кодаларны берт черлерден өскээр моонцел тургузар, сүт, мал чеми-биле хандырарына таарымчалыг аргаларны берген. Бо эрткен кыштың агаар-бойдузу кадыг-ширин болза-даа, колхозтуң малчыннары ону шудургу ажыл эрткен. Колхозтуң ниитя хоо 30 мук ажыл турар. № 4 хойжу бригада (бригадири Д. Сумму) төрүүр чүс хойга опаштыр 93 хураганы камгалап алган. Соолгу 2—3 чылларда кодаларны 600—700 баш чедир улгаттырган, аңаа 21 кажаны ниити төлевилел ёзугаар туткан. Бо чылын малчыннар чурттаар 10 бажыңнарны тудары көрдүнген. Ам безин оларның 6-зы туттунган.

Чаа совхозтуң ажылчылары онгу беш чылдың социалистиг хүлээлгелерин доозу күүседир. Улуг Октябрьның 60 чыл юбилейин күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг уткуур дээш улам соруктуг ажылдап турар.

Б. САН-ХООР.

К. НУРЗАТ.

Эрзин район.

Москвага ужуражыышкын

Июнь 28-те Москвага «Херээженнер болгаш социализм» деп делегей ужуражыышкыны ажыттынган. Ону Улуг Октябрьның 60 чылынга турлекаатган. Ужуражыышкынга 50 чурттуң херээженнер организациларының төлөөлекчилери келген.

«Херээженнер болгаш социализм» деп делегей ужуражыышкынының киржикчилеринге СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Дэргазы Л. И. Брежневтин чедиргён байырын чыылганнар дыңнаттыг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Илеткел кылып тура, совет делегациязының баштыңы, совет херээженнер комитединиң даргазы В. В. Николаева-Терешкова амгы үеде бистиң чуртувуста ССРЭ Конституциязының төлевилелин бүгү улус чугаалажып турар деп медеглээн. Ында бистиң чуртувустуң политикызы, экономиктиг, социал болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга херээженнерниң эр кижи-биле деп эргезин долузу-биле быжыглаан. Херээженнерниң ёзулуг деп эргезин хандырганы болза социалистиг ниитилелдиң ёзулуг демократтыг чоруунуң эп-не чайыннанчак херечилериниң бирээзи болур. Херээжен тускай эртемниглериниң санынын-даа, чурттуң тускай эртемниглериниң ниити санының аразында оларның үлүүнүн-даа талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни эзлеп турар.

(СЭТА-ның корр.).

СПЕЦИАЛИЗАСТААШКЫННЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

«Тыва АССР-ниң будурукчу күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалыг бистиң районнуң коммунистери, ажылчы чоннары улуг өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алган. Ол доктаалды болган партия обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, районнуң партия организациязы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам хөгжүдүп, күш-ажылды организастаарының болгаш технологияның мурнакчы аргаларын дилеп тып, пептерелир талазы-биле хемчеглерни ап турар. Специализастаашкынның болгаш концентрацияның дугайында айтырыгларны СЭКП райкомунуң пленумунга, партия организацияларының хуралдарынга бүгү талалыг сайгарып чугаалашкаш, хүлээп алган хемчеглерни боттандырып эгелээн.

Районнуң чер ажылы — бараанның болгаш үрезинге хереглээр тарааны, картофельди база ногааларны өстүрер угланышкынныг болур, а мал ажылынга — сүттү, ийек болгаш хой эдин бүдүрери болгаш сайгарары, а ол ышкаш үксаалыг аныяк малларны өстүргеш, садары көрдүнген.

Ажыл-агыйларның иштики специализастаашкынышы 1980 чылга чедир чорударының планын ажыл-агый бүрүзүнге чугаалажып көргеш, бадылаан. Бо ажылды чорудар талазы-биле чамдык ажыл-агыйларның чедип алган дуржулгазын моон-биле холбаштыр хандыр өөреним көрүп, бүдүрүлгенин ажыктың бедидиринин улуг курлавырларының барын коммунистер болгаш ажылчы чоннар илереткен.

Тараа ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдүрүнче, мал чеминиң быжыг баазазын тургузарынче, мал ажылының продуктулуун бедидиринче районнуң партия организациязы кол кичээнгейни салган. Районга үрезин ажылын эжижидер соруга-биле тарта культураларының үрезинин бүдүрер специализастаттынган 10 бригаданы тургускан. Оларның чардык өзүн дуржулга станциязында. Ол бригадалар кызыл-тастың «Саратовская-29», «Скала» сорттарының үрезиннерин бүдүрер болгаш 3,15 муң тоннаны сайгарар. Чамдык бригадалар бараанныг тарааны бүдүрер. Ындыг бригаданы тургусканы үеник негелдезинге дүүшкен болгаш үрезин ажылын бедик деңнелге чорудар, үрезин участоктарын хамыктың мурнында чемишчидилгелер-биле хандырар, хөрзүн болбаазырадырының болгаш тараа культураларын өстүрериниң дешпилгелиг технологиязын пептередир арганы бээр. Бо айтырыгны боттуу-биле шиитпирлеп турган районнуң ажыл-агыйлары республиканың колхозтарынга, совхозтарынга эвзөп эвес үрезинни садып, бир миллион хире рубль орулганы немей киирин ап болур. Оон-биле кады шиитиниң малынга чем кылдыр хереглээр бараанныг тарааны, суланы, арбайны бүдүрериңге таарымчалыг байдал тургустунар.

Амгы үеде районда 6,4 муң гектар хире суттаттыг чер бар. Ону ажыглаарын эжижидеринче улуг кичээнгейни салыр. Суттаттыг черлериниң ажыглалын эжижидери-биле аңаа көдээ ажыл-агый культураларын өстүрер специализастаттынган бригадаларны тургускан. Оларга черин, техниканы быжыглаан, чоруур хемчеңдиг чемишчидилгелерни тускайлап берген. Бо хүннерде чаашкынналдыр суттаар 21 машина, 6 бригада, 31 звено суттатта ажылдап турар. Эрткен чылга деңнээрге, суттарылганың темпизи элээн бедик.

Бисте шиитпирлезе чогуур хүнүүн чугула айтырыгларының бирээзи мал чеминиң быжыг баазазын тургузары болур. Ылаңгыя кандаашкынныг чылдарда мал чеминиң чедишпези ажыл-агыйның ол адырын хөгжүдүрүнге дыка шаптыктыг болгай. Ынчангаш партия райкому, партия эге организациялары, райкүүсүм, парткомнар база районнуң чер-чер Советтери болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери мал чеминиң баазазын быжыглаарының аргаларын доктаамал дилеп, аңаа холбашкан үүлдерни боттандырып турар. Ажыл-агыйларның специалистери Дуржулга станциязының, «Революцияның чалбыжы» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадаларының ажылының дуржулгазы-биле танышкан. Ында бо ажылды тургусканының организастыг болгаш технологтуг деңнели бедик. Малдың борбаандылаан чеми, витаминниг сиген далганы, холумактыг чемпер белеткээр, силос, сенаж салыр звеноларбир демниг, шалыпкын ажыл-ажыл-агыйларга боттандырарынче специалистериниң кичээнгейи угланган. Чамдык агротехниктиг хемчеглер безин чогуур түннелди бербейн баргылаарын тараажылар дуржулгадан эки билир. Ынчангаш хөрзүнүү хаттың үрээринден камгалаар малпиналарның комплекизин ажыглаары-биле чергелештир амгы үеде ындыг шөлдерге сиген, тарааны чажып, хөрзүн камгалаар ыштарны дескиндир олартуп, ылаңгыя хөрзүнүн хат аппаар черлерге хөй чылдыг сигеннерни тарып турар.

Чер ажылының культуразын бедидери агротехникацы экижидери, хөрзүн болбаазырадылгазының мурнакчы аргаларын пептередири болгаш дүжүткүр сорттарны, культураларны тарып өстүрери чемишчидилгелерни шын ажыглаары ыңгаш ажылдар-биле тудуш холбаалыг. Келир беш чылда органиктиг чемишчидилгелерни чылда 100 муң тонна чедир төгери, минералдыг чемишчидилгелерни үүгле одурларга төгери көрдүнген.

Ажыл-агыйларның иштики специализастаашкынынга, мал болгаш хой ажылынга мал ажылының продукциязын бүдүрериниң көвүдериниң улуг курлавырларын ажыглаар.

Амгы үеде саар инектериниң кол коданнарын улуг сүт-бараан фермаларында мөөңнээн. Ында саалда, малга чем бээри, өдек аштаары, малды суттаары ышкаш күш үнер аар ажылдарга механизацияны пептередип турар. Эки механизастаттынган ындыг фермалар «Революцияның чалбыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда бар. Ынчалда-даа саар инектериниң чамдык кедиргизиниң мурнакчы аргаларын пептередири болгаш дүжүткүр сорттарны, культураларны тарып өстүрери чемишчидилгелерни шын ажыглаары ыңгаш ажылдар-биле тудуш холбаалыг. Келир беш чылда органиктиг чемишчидилгелерни чылда 100 муң тонна чедир төгери, минералдыг чемишчидилгелерни үүгле одурларга төгери көрдүнген.

Ажыл-агыйларның иштики специализастаашкынынга, мал болгаш хой ажылынга мал ажылының продукциязын бүдүрериниң көвүдериниң улуг курлавырларын ажыглаар.

Амгы үеде саар инектериниң кол коданнарын улуг сүт-бараан фермаларында мөөңнээн. Ында саалда, малга чем бээри, өдек аштаары, малды суттаары ышкаш күш үнер аар ажылдарга механизацияны пептередип турар. Эки механизастаттынган ындыг фермалар «Революцияның чалбыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда бар. Ынчалда-даа саар инектериниң чамдык кедиргизиниң ам-даа бөдүүн кажаалар-лыг, механизастаттынмаан бичии фермаларда турбушаан. Ынчангаш 1980 чылга чедир саар инектерни улуг фермаларга мөөңнээри, ол фермаларны чаартыры, комплекстиг механизацияны пептередири көрдүнген.

Бо ажылдар-биле чергелештир малдың интенсивтиг семиртилгезиниң, үксаалыг бызааларны болгаш бугажыктарны республиканың ажыл-агыйларынга өстүрүп бээриниң айтырыгларын шиитпирлеп турар. Сүт-бараан фермаларынга инектерни шилип алыры-биле оларны хынаар кажаалар тургузар, 1980 чылга чедир оларның саны 6 чедер. Бо беш чылда бүгү ажыл-агыйларга бедик продуктулуг малдарны мөөңнээр арганы ол бээр.

Хой ажылынга улуг ажылдарны чорудары көрдүнген. Чамдык чылдагаанларның уржуулдан бо адырда хөй күш үнер кол ажылдар амга чедир механизастаттынмаан, технологиязын дыка ооңум сайзырангайжыдын турар. Баштайгы үе-чадада бо чылын-на малдың баш саны таваржыр бүгү ажыл-агыйларга чаш малды өстүрер болгаш семиртир специализастаттынган бригадаларны тургузар. Ону боттандырары-биле мал семиртир шөлдерни, тускай кажааларны тудуп, ол малдарны мөөңнээр черлерни тодарадып турар. Үүгле бо чылын безин 6 муң хой кирер 2 семиртилге шөлүн тудар. Төрүүр малдарны тускай бригадаларга, чурттакчылыг черлерге чоок кылдыр бөле тургузар. Мал ооллаашкынының үезинде зооветеринардыг хандырылга айтырыгларын, сакмаңшиктерни четчеләрин таарымчалыг шиитпирлээр арганы ол бээр. Хой ажылының комплекстерин тударын. мал ооллаашкынының технологиязын сайзырангайжыдарын бо чылын-на планнаан турар. Ол ышкаш бо беш чылда төрүүр хой кажааларының чоогунга, бирги эолчегде комплекстерге мал чеми культураларын тарыры көрдүнген.

Районнуң ажыл-агыйларынга кол адырлар-биле кады немелде адырлар база хөгжүүр. Специализастаттын маан ажыл-агыйларга ногааларны, картофельди өстүрүп, өске-даа продуктуларны бүдүрер. Ону колдуунда боттарының хереглелинге ажыглаар.

Специализацияның айтырыгларын шиитпирлээри планнаашкындан, республика организацияларының болгаш ведомстволарның ажылындан хамааржыр чамдык үүлдер база бар. Ылаңгыя чер-даа, мал-даа ажылының комплекстериниң тудуглары аңаа хамааржыр. Специализастаттынган ажыл-агыйларның бүдүрүлге баазазын хөгжүдүрүнің узун хуусаалыг перспективазын тодарадыры, үк комплекстериниң ажыглалга кирер үелерин тодарадыры таарымчалыг болур ийик. Бо чорук ажыл-агый адырларының технологиязын үлетүүрге үндезилээн, эде тургузар талазы-биле ажылды ажыл-агыйларның план ёзугаар чорударынга таарымчалыг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүгезин специализастаар талазы-биле хемчеглерни боттандырары көдээге бүдүрүкчү күштерни улам бедик деңнелге хөгжүдер арганы бээр. Бо хүнерде бүгү улустуң улуг соңуургал-биле чугаалажып турары —ССРЭ Конституциязының төлевилелиде «Көдээ ажыл-агыйны индустриалдыг күш-ажылдың бир хевири болдурарының... көдээ черлерни чаагайжыды туттунган суурлар кылдыр чаартырының» программазын бистиң чуртувуста амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып турар дээрзин айыткан. Олдаа база өске-даа социал айтырыгларны улам хандыр шиитпирлээринге ажыл-агыйны специализастаары улуг ужур-дузалыг.

В. ДУНАЕВСКИЙ,
СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

К Ө К-ТАРАА

Витаминниг сиген далганың бүдүрери чыл үнген тудум-на көөдей турар 1976 чылда республиканың бүгү колхозтары болгаш совхозтары шиитизи-биле 6200 тонна витаминниг сиген далганың белеткээн, планны 193 хуу күүсеткен. Бо продукцияны бүдүрери-биле эрткен чылын республикага 17 агрегат ажылдап турган, а бо чылын 23 агрегат ажылдаар болгаш 8,5 муң тонна үнелиг мал чемин белеткээр. Витаминниг сиген далганы бүдүрери-биле моон мурнундагы агрегаттардан каш катап бедик бүдүрүкчүлүг агрегаттарны ажылдап эгелээр. Ынчангаш ол агрегаттарның үүнүтел чок ажылдаарына эрткен чылдардан хөй ногаан масса кегеттиери илдең-дир.

Өске культураларны бодаарга, күзүн чажар көк-тараны эң мурнай ажаар. Оон ногаан массазын витаминниг сиген далганы бүдүрериңге бир дугаарында ажыглап эгелээр. Ол дээрге ажылдан кызырынга хөй негелде чок, кыштың соңуунга шыдамык, конструкциялыг сырый үнер тараа, ол ышкаш шөлдерден бок үнүүтерни арыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турад.

Көк-тараның бир килограмм ногаан массазында 0,36 чемгерилге единицазы болгаш 18—20 мг каротин бар. Ногаан массаны сиген далганы кылдыр үүрмектеп турда, оон хоолуунуг чорду 2—2,5 катап бедир. Ногаан массадан кылган сиген далганында 0,64 чемгерилге единицазы болгаш 93 мг каротин турар. Бистиң республикада Узинская болгаш Канаринская-13 деп сорттарны райончуткан.

Дуржулга станциязы 1976 чылда көк-тараның бир гектарындан-на 100 центнер ногаан массаны, а тараанын— 15,1 центнерни алган.

Көк-тараның ногаан массазын чечектелип эгелээриниң мурнунда кезип алыр. Чечектелген соонда кезип алырга, оон саваңы хоолуунуг чорудун чидирер болгаш кадыг болур. Көк-тараның массазын 15—20 хонук иштинде ажаап алыр. Кезип алырының календарлыг хуусаазы июнь айның 10—сыпталып эгелээриниң бетин чартыы ол.

Ногаан массаны ажаап алган соонда көк-тараа сыны бала дүрген өзер, күзүн аңаа мал одарадырга ажыктыг болур хөрзүн быжыктырарыбиле аңдарып каапкар.

Көк-тараа тараан шөлдерге алгыыг чемишчидилгелерни киирер. Бир гектар черге 1,5—2 центнер чемишчидилгелни киирер. Азоттуг чемишчидилгелерни СЗС-3,6 деп сеялка-биле хөрүнче элээн ханыладыр киирерге ажыктыг.

В. САХАРОВСКИЙ,
Дуржулга станциязында мал чеми хынаар лабораториялың эргелекчизи.

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДЫ ТУРГУЗАР

Улуг Октябрьның 60 чылының дугайында СЭКП Төп Комитетиниң доктаалында: «Социализм—ол дээрге, боттуг гуманизмниң шиитилели-дир. Оон кол-ла үнелиг үүлү күш-ажылдың кижизи болур. Бүгүлө үүлүү кижиниң чаагай чоруунга, кижиниң эргежыныга тургузары — амыдыралдың чаз, социалистиг озуур-хевириниң ханы уткашынары ындыг болур»—деп демдеглээн.

Ажылдаарыга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, озу эжижидери, кижиниң кадыын камгалаары дээрге, бодунуң экономиктиг болгаш социал политиказының эң чугула угланышкызы кылдыр Коммунистиг партия көрүп турар. Кижилериң ажылдаар байдалындан, оларның чогаадыкчы, тывыңгыр чоруундан бүдүрүлгенин озулдези болгаш продукцияның шынары, недизинде баргаш, бүдүрүлге планнарының күүселдези хамааржыр.

Кандыг-даа ажыл-херектиг чедишкиниг болуурун кижилер шиитпирлеп турар. Ынчангаш хөй-хөй үүлдер оларның профессиязының аайы-биле белеткелден, ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны капчаар тургусканындан хамааржыр. А кижан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринин болгаш продукцияның шынарын эжижидериниң дугайында айтырыг турун кээрге, хамыктың мурнунда-ла чаа техникаже, технологтуг байдалче кичээнгей салыры моон мурнунда чаңчыл апарган турган. Ынчалзажок ындыг айтырыгларны шиитпирлеп турган, кижилериң ажылдаарына таарымчалыг байдалдарны тургузары, озал-ондактыг таварылгаларны болдурбазының техниктиг аргазы, ажылчынарның кадыкшылы дээн ышкаш, ындыг чугула үүлдерни эсчербейи баргылаар.

Бүдүрүлге айтырыглары-биле чергелештир күш-ажыл камгалалының айтырыы чаңчыл-дан турар. Ол ышкаш мал чеминиң шынарын тодарадыр лаборатория база бар. Малга чем белеткекчилериниң күш-ажылының төлевириң бүдүрүп турар мал чеминиң шынарын барымдаалап төлеп турар.

Ындыг комплекстиг бригадалар бо чылын ССРЭ-ниң 50 чылы, С. К. Тока аттыг совхозтарга тургустунар. Районга мал чеминиң белеткелиниң үезинде иштизи-биле специализастаттынган 6 бригада ажылдалар. Бо чорук мал чемин дешпилгелиг арга-биле белеткээрзи нептередириңге, ол-ла шөлдерден мал чеминиң елиницазының чыылдазын көвүдеир, мал чеминиң бот-үезин чиңгедир арганы бээр. Оон-биле кады мал чеми культураларының тарылгазының структуразын сайзырангайжыдарының аргаларын дилеп, бригадаларның турза чогуур хемчеэлин, мал чеми белеткээриңге эргежок чугула техниканың санын тодарадып турар.

Хөрзүнүү хаттың үрээр чорунундан камгалаар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни гыс деңнелге салдынган турар ужурлуг. Сеөлгү үеде бистиң чуртта ажылдаарына таарымчалыг байдалдың, бүдүрүлге санитариязының болгаш фабрика, заводтарда ажылдап турар кижилериң кадыкшылының дугайында айтырыгже оңза кичээнгей салып турар апарган. Оон дугайында партияның болгаш чазактың тускай шиитпирлери-даа бар болгаш бо талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорударынга дыка хөй акша-хорааргинин тускайлап берип турар. Ол дугайын бистиң республиканың чижээнден безин көрүп болур. Чылдын-на ажылчынарның тускай идик-хептери, камгаланыр дериг-херекселлерин садарынга чүс-чүс муң рубльни чарыгдан турар болгай. Оон түннелинде ажылдакчыларның кадыкшыл байдалы эки, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, продукцияның шынары-даа улам эжижип турар.

Республиканың ыяш ажылагый эргелелиниң бүдүрүлгелериндө бүдүрүлгениң бедик культуразы, тулугларның болгаш кижилер ажылдаар черлериниң санитарлыг байдалын эжижидери дээш шимчээшкин ам-даа массалыг эвес боон турар. Ол ышкаш ажылчынар ол шимчээшкинге бүрүнүбиле хаара туттунмаан. Бүдүрүлге черинин девискээрин ногаанчыдып, ажылчынарның кадыкшылын камгалаары—ыяш ажыл-агыйларының социал хөгжүлде планында тодаргайы-биле көрүнүмээн. Оларның директорлары болгаш кол лесничейлери-даа кижилериң ажылдаар черлериниң арыг-силиг болгаш корумчуруминут болуурун негеп, олче хүн бүрү сагыш салыр хүлээлгелиг. Ажылчынарны тускай идик-хептер-биле хандырарының айтырыы оларның ажылынга кол черин эллээр ужурлуг.

Бүдүрүлге черинге озал-ондактыг таварылгаларны болдурбазы, кадыкшылга хора чок байдалды тургузары хөй чүүлдерден хамааржыры билдингир. Оларга бүдүрүлге черинин болгаш оон ажылдакчыларының культуразының деңнели, эйнылы чок чоруктун техниказын күштелдериниң талазы-биле хемчеглерни чогуур өй-шаанда планнап, амыдыралга боттандырары, камгалаа үүлдерин шын ажыглаары, ажылдаар черлерни мастерлериниң үргүлчү хайгаараары, коллективке тайылбыр ажылын калбартыры дээш өске-даа үүлдер хамааржыр. Ындыг хемчеглерни албас, тайылбыр-массалыг ажылды чорутпас бүдүрүлге коллективтериңге кижилерни бүдүрүлге салдарындан аарыр, кемдеп-беттинер чоруктары бо-ла болгулаары практикадан көстүп турар. Чижээ, 1976 чылда эргелелдик бүдүрүлгелериңге болган үрелиишкиниг таварылгалардан 234 кижи-хүнү оскундурган болгаш бүдүрүлге ажылының түннелдериңге салдар чедирген. Ындыг бүдүрүлгелерге Шагаан-Арыгның (директору П. Шуркин), Балгазының (директору П. Москаленко), Тес-Хемниң (директору Д. Доржу) ыяш ажыл-агыйлары хамааржыр. Ол дээрге кижилериң ажылдаарына таарымчалыг байдалды тургузпас, бүдүрүлгениң санитарлыг байдалын эжижитпес, айыл чок чоруктун хемчеглериң елбэзының түннели-дир.

Кызылдың ыяш ажыл-агыйы (директору М. Середкин, кол лесничий В. Лебедев), Барыын-Хемчиктиг ыяш ажылагыйы (директору А. Вишченко, кол лесничий И. Седенов) эрткен дөрт чылдың иштинде бүдүрүлгеге озал-ондактыг таварылганы болдурбаан. Бо черлериниң дуржулгазы республиканың бүгү ыяш ажыл-агыйларына нептередири чугула.

Н. ДЮКАРЕВ,
ыяш ажыл-агый эргелелиниң инженери.

«Өрт үезинде эрес-дидим чорук дээш» медаль-биле А. Д. Содуураны шаннаар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Бай-Тайга районунуң «Бай-Тал» совхозунуң автомобиль чолаачызы Адыг-оол Довгакович Содуураны өрт үезинде уругларны амы-тынын алыр үезинде эрес-дидим болгаш маадырлыг чорукту кылганы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун өмүнээзинден «Өрт үезинде эрес-дидим чорук дээш» медаль-биле шаннаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.
Москва. 1977 чылдың июнь 23.

• • •

1977 чылдың январь 15-те А. Д. Содуна бодунуң машиназын Тээли суурну таварты башкарыр чораан. С. К. Тока аттыг кудумчуга бажың өрттенин турганын көрүп каан, машиназын доктаалыкан. Квартираның херээжен ээзи Ч. С. Байхин бажың иштинде бичии уругларт артканын дыңнаткан. Чолаачы дораан-на чалбыышталын өрттенин турган бажыңче кире халаан. Ийи өрээл иштин дилээрге, уруглар тывылбаан. Эр-не хөй ышталын, чалбыышталын турган үш дугаар өрээлдин орун аданга чыткан үш хардыг ооллу тыпкаш, ону кудумчуга үндүрүп келген. Оон соонда А. Д. Содуна өрттенин турган квартираже база катап киргеш, дилеп эгелээн. Дөрт харлыг уруг орун кырында чоорган эштин алган чыткан. Ол ону база-ла камгалап алган.

Эрес-дидим чолаачы болгаш өрттенгенин-даа херексевейн, өрттү өөскүрүп уругларны, хамааты хүлээлгезин ак сеткилдин-биле нүүседип турган.

ХООЧУН ТУДУГЖУ

Ак-Довуракты янзы-бүрү туугларын кылырына хоочун тудугжу Ооржак Чашпайович Тараачыныың киргеп үүгхуузу улуг. Сөолгү чеди чыл иштинде ол бызаачы-бетонщиктер бригадазын удуртун келген.

Бо хүнерде Ооржак Тараачыныың бригадазы Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының ТЭЦ-те көтёл залын алгыдарында ажылдап турар. Бо чылдың февральган эгелээн, оон бригадазы ол объектиге улуг хемчээдиг ажылдарны кылган: 180 кубометр бетонну куткан, 15 тонна арматураны тургускан. Эрткен беш айларның планын оон удурткан бригадазы үргүлчү ажыр күүседип келген.

Бригадада күш-ажылдың сагыыга-чуруму эки. Оон кежигүннериниң Саая Ойдуп-оол, Монгуш Сергелен, Борис Дамба кызымак ажылы-биле макталдыг. А бригадир боду тудуг ажылынга хөй чылда кызымак ажылдааны дээш Күш-ажылчы Алдар орденинің үшкү чергези-биле шаннаткан. Оон хөрек чуруун хоорайның хүндүлел самыразында аскан.

Ооржак Тараачыныың бригадазы СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң материалдары-биле танышкаш, аңаа сорук кирип, Улуг Октябрьның 60 чыл оюн толептиг уткуур дээш күженнитскиниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Т. Ч. Ооржак.

„ШЫНГА" харыы

ДАРЫЫ ЧАЙЛААТКАН

Июнь 3-түн солунунга М. Сааянын «Кыргылдага белен эвес» деп эгелиг Тес-Хем районунуң «Ак-Эрик» колхозунан бижээн үүлү парлаттынган.

Районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги К. Кууларның редакцияга харыылаары:

Кыргылдага белеткел үезинде четпестерниң турганы шын. Көдээ ажыл-агый эргелели бар четпестерни дарый чайладыр дээш районнуң совхоз, колхозтарының удургукчуларыбиле чугаалажып, оларга практиктиг дузаны чедирген. «Ак-Эрик» колхозтуң төп кыргылда пунктузунда электрилиг хачыларны септеп, четчелеп тургускан. Дүк прессээр черде техниканы база эдип кылган.

Колхозтуң Шара-Нуурда кыргылда пунктузунда электрилиг 12 хачы ажылдап турар.

«О. Шынаа» совхоз бо чылын ийи черде чаа кыргылда пунктуларын кылган. Оларның бирээзинде 24, өскезинде 12 электрилиг хачылар бар. «Тес-Хем» совхоз, «Чодураа» колхоз кыргылдага белеткелиг ужурашкан. Ол ажыл-агыйларның хоюнуң дүгү хөөревезинден кыргылданы орайтап эгелээн.

Амгы үеде иштизи-биле районда электрилиг 120 хачы, 60 хол хачызы ажылдап турар.

ТОЖУДАН МЕДЭЭЛЕР

ИВИ АНАЙЛАРЫ КӨВҮДЭЭН

Апрельди сөөлүүредир эгелээр иви оолдаашкыны дооступ турар. Ферма бүрүзүнде төрүүр эвээш саныныг мыңды арткан. Оон хенче анайларны алыр дээш ивижилер, мурнукузу дег, белеткелан бичии-даа кошкатпаан.

«Тоора-Хем» совхозтуң үш фермазындан бо чылын 2700 ажыг мыңды төрүүр. Июнь өгезинге чедир торээн 2450 мыңдыдан анайлары бүрүн алдынган. Оларның эң хөй үүгедиде—1093 анай. Одүгеде—920. Хамсырада—437 чаш тол немешкен. Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур районун чүс мыңдыга онаштыр 90 анай алыр болгаш ажаап өстүрер деп хүлээлгелиг турган болза, чамдык ивижилер 95—100 чедир алырын хүлээвген.

Алган хүлээлгезин чедишкиниг күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турар малчынарның дугайында өөрүнчүг медээлер кээп турар. Кол Каадыр-оол, Светлана Бараан, Дэргат Чигжит, Татьяна Кочагы, Ак Дорбжит болгаш өскелер-даа торээн мыңдыларының чаш толун менди алган, эки өстүрүп турар.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИП ОРАР

«Ыяшты чимизиниң көр, кижиниң ажылынан бил» деп үзегер домакта ышкаш, Марияны чаңгыс коллективте эшоору шынап-ла оон ажылга ынаандан билген. Кок-Чар сүт-бараан фермазынга Мария он ажыг чыл ажылдаан: баштай бызаа кадарып, дузалакчы саанчы болуп, оон саанчылай берген.

— Мария ажылга кызымак, аңаа дүргеп өөренирге болгаш, эки көргүзүүнү чедип алган—деп, оон дугайында саанчы өөрү чугаалап турар.

Эрткен чылын Мария Бириниеи бир инекке онаштырдаа, иити-даа сүт сааалдазының талазы-биле совхозка бирги черин алган. Бо чылдың беш айларында 5500 ажыг килограмм сүт саггаш, саанчылар чарыжының мурнуку одуруунда. СЭКП кежигүнүнге гандидат аныяк саанчы Мария Азас көдээ Совединиң депутады.

КАМГАЛАЛГА КИРГЕН СООНДА...

Он чыл хуусаадыр тургускан, 180 ажыг мун гектар шөлдүг Азаста күрүнеин каттышкан аңчыыр камгалаа черге ан-олук, балык, кат-чимис, эм оът болгаш өске-даа ажыктыг хөй үүлдери-биле байлак. Ол улуг девискээрге кайы-шаандан бээр тожу аңчылар олча-тывыштыг хөй хүнерин эрттирип чораан. Камгалаа черинде буур, сыын, элик, хаван, тооргу, черлик инчи, чекпе, дырбактыг, каракуш, күртү, одүрек, күшкүл дээш чүзүн-бүрү ан, куш эмгежок. Улуг, биче балыктыг хөлдер болгаш хемнер бо-ла таваржыр. Беримчелиг ораныы тотчеглевейн, камгалаары черле ажыктыг.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын өзугаар камгалалга кирген соонда ол ынчаар тайга-сынга бойдусе камгалалының ажылы чыл бүрү улам экижинир, чаачаа арга-хемчеглер-биле боттанып апаар. Ында ан-меннин сапаар, черинин байдалын тодарадыр, аргыжарынга эштиг болгаш таарымчалыг орукчиркти шилип алыр ажыл чаа эгелеп турар. Камгалаа черинин егерлери эрткен чылдан бээр девискээрже элээн каш хынаалы үнүүшкүнерни кылган.

МАГАЛЫГ ДЫШТАНЫЛГАЖЕ

Районнуң школачыларының чайгы дыштанылгазының планын тургускан. Оон хевирлериязы-бүрү. «Азас» пионер лагериңге ийи сезонда 120 пионерлер болгаш школачылар дыштаныр. Республиканың пионер лагерьлериңге, Бүгү-эвилелдин «Артек» болгаш «Орлёнок» лагерьлериңге үжен ажыг уруглар баар. Тоора-Хем школазының чамдык класстары элээн каш хонуктуң походтарынга чораан ээн келген. Эн дээре турисчи ооллар, кыстар школачыларның турисчи слёдунга белеткеним турар.

Хой-хой уруглар чайгы дыштанылгазын ажыктыг күш-ажыл-биле холбаштырар. Тоора-Хем ортумак школазында өөренирлериниң аргаяыш камгалаа бөлүү ажылын үргүлчүлеп ишаан. ыяш тарып өстүрериңге киржир. ногаан оннуктерин өрттен, үрегдээшкинден камгалаар. Азас ортумак школазының бүдүрүлге бригадазы ямы-бүрү ногаа аймаан өстүрерин хүлээнген. Ол-ла школадан 70 өөренирлер ниитинин малынга чем белеткелиңе ажылдаар сорулгалыг, бо чугула ажылга амыгаштан белеткеним эгелей берген. Мал ажылынга ажылдаар күзелдиглер школа санында улам көвүдээн. Үүгле Азас ортумак школазындан безин 90 хире кижи сүт-бараан болгаш өөн фермаларынга, хойжуларга дузалакчы болуп ажылдаар.

А. НУГУУРАК.

П о ч т а ч ы Г а д ж а р-х а н у м

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Почтачы болуп ажылдаары-биле Бакунуң харылаанының 9 дугаар почта салбырынга Гаджар Исабабаева 16 харлыында келген. Бөгүн 22 чыл эрткенде Гаджар-ханум ол-ла почтада ажылдаышаан. Ол ам почтачыларның бригадири апаргаан. Ол өөрт уруглардыг, ынчалза-даа оон адак-бышкаа чиик, үргүлчү хулумзуруп чоруур. Оон районунда 14 участок, он-он кудумчулар, чус-чус бажыңнар бар. Бүгү булуңнарны ол кончуг эки билир, бажын бүрүзүнге Гаджар-ханум куженчиг аалчы боон турар. Гаджарның улуг оглу Намус база почтачы, оларның орукче кады чоруптары ховар эвес. Намус 16 харлыг. Ол ам ажылчын аныяктар школазының тос класының өөренирчизи. Школаны доосканының соонда Намус харылаа техникумунга кирер деп шиитпирлеп алган.

Кызымакай ажылы дээш Гаджар Исабабаева 1971 чылда Ленин ордени-биле шаннаткан, а бөгүн оон өөрү Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп хүндүлүг атты тыныскаңы-биле байыр чедиргеннер.

ЧУРУКТА: Гаджар Исабабаева.

И. ИГНАТЬЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Ниитиник корум-чурумун үрээр, арагалаар, ажыл-шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун ҳажыдар, эш-өөрүн, өг-бүлезин хүндүлеп билбес, болуш тогдучар чорук кем-херек үүлгедиишкиннеринге чедирип болур. Амыдыралдың шын орнунда чайлап, будалып бар чоруур кижилерни үеш-аанда сагындырып, доктаалдыры күш-ажылчы коллективтериниң, хамааты кижи бүрүзүнүң хереэ. А анаа бистиң киржилевис кандыгыл? Ниитиник корум-чурумун, социалистиг хоойлу-дүрүмүү сагыырын экижидери, кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазы-биле профилактика-саңындырыг ажылы чоруларынга хөй-ниитиниң болгаш-хөй-ниити организацияларының киржилгези канчаар-даа ажок улуг. Анаа ылаңгыя хөй-ниити организацияларының туслуунда киирер үлүү, салдары эргежок чугула.

Ажылчы чоннар коллективтери социалистиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарга эштеп чок болуп, оон үнер чылдагаанын тодарадып, ону чайладыры-биле профилактика ажылын сөөлгү уеде элээн күштелдиргеп. Ниитиниң корум чурумун үрээр, арагалаар чоруктар-биле демисел чоруларынга профилактика чөвүлелериниң ажылы улуг рольдуг. Ыначангаш бистиң республиканың чамдык районнарының хөй-ниити организацияларында, будүрүлге черлеринде, күш-ажылчы коллективтеринде үк ажыл бедик деңнелде туртустунган. Ниитиниң корум-чурумуң үрээр кижилерни сагындырып, эле кижизидер талазы-биле оларның арга-дуржулгазы элээн бедип турар.

Будүрүлге черлеринде, коллективтерде тургустунган дузалал пунктуларының, профилактика чөвүлелериниң кол сорулгазы —коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, корум-чурум хажыдар чоруктар-биле демиселди күштелдирбишаан, ниитиниң корум-чурумун үреп болгу дег кижилерни илередип, оларның-биле түс-тузунда сагындырыг ажылын чорудары болур. Бистиң республикада ниитизи-биле 122 профилактика чөвүлели ажылдап турар. Олар колдуунда-ла будүрүлге черлеринде, күш-ажылчы коллективтерде тургустунган. «Тыва кобальт» комбинатта тургустунган профилактика чөвүлели болунуң ажылын багай эвес чорудуп турар. Үк комбинаттың цехтериниң болгаш бригадаларының аразында коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп ат дээп социалистиг чарыш кадбарган. Мурнакчылардың күш-ажылын үнелеп, шаннап-мактап турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээш, профилактика чөвүлелиниг сайгартып, анаа сагындыртып турганнарның курорт, санаториялерже путёвка, он үшкү ажыл төлевирин, шаннал-мактал алыр эргезин кызыгаарлап, бажын алыр эдлээн үзадып турар. Ындыг янзылыг хемчеглерни чорудун келгениниң түнелинде бо сөөлгү беш чылдың ниитинде комбинатта ниитиниң корум-чурум үрээр чоруктар 20 хуу кызырылган. А арагалаан, ажыл шагы үзер чорук 4 катап кызырылган. Чамдык коллективтерде, чижээлөрге, Кызыл хоорайның № 1 орук-тудут эргелериниде «Каз-Хем» хомур-даш разрезинде болгаш Дүрген кедер Советтиң чанында тургустунган профилактика чөвүлелериниң эки ажылын база айтыры чугула.

Бистиң республикавыста 23 дузалал пунктузу ажылдап турар. Оларның хөй кезии ниитиниң корум-чурумун база күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар кижилер-биле кижизидилге ажылын биллиг организастап турар. Дузалал пунктулары чурттакчылыг черлерниң аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдирип, милиция ажылдакчыларының, дружинниктериниң болгаш эш хүүзүнүк судтарының харылзаалыг кады ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Ындыг турбуже бисте оларның ажыдында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтыыглар ам-даа бар. Чамдык районнарда, совхозтарда дузалал пунктулары бо хүнперге чедир тургустунмаан. Ажылдап турар чамдык дузалал пунктуларының турар черлери чок, ажыл-чорудулгазы үениң негелдезинге дүүшпейн турар.

Кызыл хоорайда ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле ажылда четпестер ам-даа бар. Анаа ылаңгыя эки тура улусчу дружиналарының, комсомолдуң оперативтиг отрядтарының киржилгези кошкак. Чижээ, медицина училищезинин, Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының, хлеб заводунуң, эт комбинадының, кинопрокат черинің, типографияның болгаш «Сельхозтехниканың» септелге-тудуг эргелениң дружинниктери апрельде дузалал пунктуларынга эолчеглиг дежурныйлаашкынынче үнмээн. Ол дээрге ук черлериниң удуртукчуларының ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекче шоолуг кичээнгей салбайн турарының коску херечизи-дир. Бо чылдың бирги кварталында дузалал пунктуларынга дежурныйлаары-биле хүнүүн-не үүле 28 дружинник үнүп турган. Ам оларның санын эде көрүп, хүнүүн-не 90—120 хире дружинниктерни дежурныйлаашкынче үндүрер болза эки.

Республиканың чамдык районнарында дружинниктериниң ажылы куду деңнелде. Дружинниктер дежурныйлаашкынарже хөрек демлектери, шынзылга чок үнүп турар. Дыка хөй дузалал пунктуларында дружинниктериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

Чөөн-Хемчик, Улут-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарда профилактика ажылынче улуг кичээнгейни салып турар апарган. Ынчалза-даа Чадаана хоорайда тургустунган дузалал пунктузунуң ажылы кошкак. Ылаңгыя кем-херек үүлгедир чоруктар эвээжевейн турар черлер—Чыраа-Бажы, Ийме, Хайыракан болгаш Суг-Аксы суурларга дузалал пунктуларын тургузары чугула. 1977 чылдың май 6-да Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму Тыва АССР-ге корум-чурум үрээшкиннерин болдурбазы-биле дузалал пунктуларын тургузар дугайында доктаалды үүлээп алган. Үк доктаалда районнар төптеринге, совхозтарга дузалал пунктуларын тургузуп, оларны чогуур дериг-херекселдер-биле хандырарын айткан.

Ниитилелге удур кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди күштелдиреринің база назы четпээннерин талазында кем-херек үүлгедиглерин болдурбазы-биле оларның ортузунга кижизидилге болгаш сагындырыг ажылын экижидериниң талазы-биле айтырыгже партия болгаш чазак сагыш салып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму ССР Эвилелиниң хоойлуларынга өскерилгелерни болгаш немелдерни киирериниң дугайында Чарлыкты үндүрген. Анаа хамаарыштыр чер-черде профилактика чөвүлеллери, дузалал пунктулары боттарының ажылдарын эле көрүп, күштелдирер ужурлуг.

П. СЕЛИВАНОВ.
Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы, милицияның полковниги.

делегей болуушкуннар

тайылбырлал бо хүннерде

ОМАН: султанның чиндиргей дүжүлгези

1749 чылдан бөөр Оманны чагырып келген ибн Саидтер салгалыңы он үш дугаар султаны Саид ибн Теймур бодуңу чаңыккан херээн күүседип олурган. Салалда ордузунуң ийи дугаар къдыңда орту кир даш-биле дуглап каан соңга чаныңга олурупкаш, чолдак, түвүр, чекпе шлем кеткен, хүнге хүрерти чиртип алган англи офицерниң султан гвардиязының чаа келдирткеннерин довурак доозунуг сургуул шолүнде кончаар өөредип турарын дуранган көрүп орган. Эзей кызыкаш, бир янзы кылдыр хөлестей олурупкаш, султан дуранын рынок шөлүнче углай туткан, ыпда хаарган далганның болгаш фиик тооруктун—ажык, алдының болгаш изрготниктериниң арай чажыт садыглажыышкыны дүймепле турган.

— О улуг бурган Аллах! Бурган-чүдээн чоктарның чүзүп үүлгеди бергеннери ол!— деп, султан хенертен алгырып үнген.—Таныылдар! Ол кончуг кара сагыштыгларны доп-дораан туткулаашы, бөөр эккелиннер.

Элээн каш минута эрткенде ыыгуурттаның будунун баарында рыноктан үнмес он беш кижи ажек чедир соорттунун турар узун дишдаш (оманнарның национал хеви—В. П) кеткилекен өрүзөлкелдерел дилеп мөгейин турганнар. Езу-чурум-даа барымдаалаваас, ынчанмыже дүүдалаштыг суд болган. Чүге дизе байысаакчы-даа, прокурор-даа, шиитке кчи-даа, харын мырынай херечи-даа кижи султан боду болган.

— Сөөн таакылап турганыны мен көрдүм—деп, ол бир кижиге чугаалаан. Ынчангаш дораан-на кандыг-даа чадаларга хомудал турбас шиитке үнген: «Чоп көрүп турда эриндөр. Кулузун шыкпыыш-биле өөрби катап кагар».

— Сеп кара көстүк келипкен чордун. Карангы өрөөлге бир эй кара-бажыңаар—деп, өске шиитке мыңдыг болган.

— Шагын, каргус, карасагыштыг—деп, ыыгуурттан үш дугаар кижини албадаан.

— Чүдүлгеже кажан баарының дугайында муэзинин кыйгырыын дыңнаваның бе, азы хүннер, дүннерни Аллах бурганның туралааны-биле эвес, а сөөн шагын өзугаар солун турар деп бодаар сен бе, мелегей?—дээн соонда: «Үш ай дургузунда суурга иштинге олуртур»—деп шиитке үнген.

— Аллах бурган өрүзөзин! Үүрмек херек үүлгедикчилерниң хереэ доозулду. Ам силерни канчаар эвес мен, дөрбечилер — дээш, султан мөөнежин алган орган садыгжыларже көрүнген, а оларны хөделдин султанче дезин болгаш дейзи шойлары сунуп турганын көргеш, шоолуг-ла дүвүреевеннер.

Ол дээрге хоойлу-дүрүмге үндезилеттинген шиидилге эвес болган, ыыгуурттан база ол-ла дораан анаа-ла бир үндүт чыыкчызы кылдыр хуулга бергеш. Алдының болгаш хаптыг героинин шевергиин ажок деңзилээш, оон онпуң бир кезиин саңче киргеш, оон артканын садыгжыларын боттарынга берипкеш, оларны анаа-ла менди-чаагай салып чорудупкан.

Бо бүгү болуушкуннарны ортаакы үүс чылдарның тоогу медээлеринде бижип казын эвес, харын амгы үүс чылдың алдан чылдарын соолгуредир Оманга каш хүннер эрттирген журналист бижээн чүве-дир. «Саид үезинде султапат Персид мугулдурунук эн-не хожудекгай княжествозу боон артган—деп, ол түүлай күптериниң хевин кеткен специалисер эрги Маскат порттун олче чаа султан найысылаын кожүрүп алган) суг делгемери шинчилеп көргеш, олар аңа англи шериг корабльдери турганзары кончуг таарымалыг деп саналаннар. Диттеңкызы суг өөжү ангылап турар. Масиза ортулукта шериг аэродромунуң тудуу эгелээн. Нефтичилерде-даа, шерилерге-даа ажыл хайныыны турган. Нефтичилер Оманның чөрениң хаңызындаңказа алдынны болдунар-ла ойу-биле үндүр сордуруп алырыче чүткүп, а шериглер Доарның патриоттарының дөмеели бүгү чуртка кыжаңгылы-биле калбарып келгеш барымдаалаан даланын, девидеп турганнар.

Чаа тутгунуп тургустунган ордузунга Кабус бодун айыл чоз кылдыр болаваан турган. Ордуну элээн каш катт тепшечек демир херимпер-биле өржаан, минаалыг шөлдер-биле долгандырган, ол бодунуң дүжүлгези—саадаан орангаразынга үргүлчү-ле гранатаныг хааржакты чаныдан ыратпайн турген. Бодунуң камгалакчыларынга болгаш англи чөвүлекчилерге ыңзыып, идегевейн, Кабус АКШ-тан электроника талазы-биле тускай эртемниглерни чагып эккеп алган, олары ордуну нарын аппаратуралар-биле долдур дыгыпкан, оларның дузазы-биле султан чакгыс черге олура-ла ордунуң хамык-ла кыас-коя өрөөлдеринде ыыпту үүелерни көрүп, дыңнап турар апаргаа. Кабус американнарның ажыл-ишчи чоруун сонуургаан, а демгилери, бодунуң эдчээнде, англи шериг базаларын көргеш: «Ыыгуурттаны партизаннардан камгалаарынга базалар күш четпес. Америк техника болгаш Контога азы Вьетнамга дайын дүжүлгазын шингээдип алган оолдар херек-тир» деп медеглээннер.

Кабус америк самолёттарны, миномёттарны, базуктарны садып, хелеанленикчилерни тыптыып алган. Оон аңгыда, дүжүлгезин камгалаар кылдыр ираң болгаш иордан шериг кезектерни чалап келдиргеш. Дофарның даглаарыче оттуг халанты диндеррилдиргеп. «Үймээнниг зоналарны ортедин хуюктаан, бүгү оруктарны болгаш кокпаларны миналаан. Дүжүлгеге саадаанын соонда беш чыл эртеңге «марксисчи үймээнчилерни» тоолдуртум деп чарлаан. Ынчалза-даа дүжүлгеге кыжаныр айыыл артпышаан-дыр, оон үйүрүнде Оманда 'даштыкы шериглер хевээр артсын деп, ол немеп чугаалаан.

Дүжүлгеге айылдыг кыжаныг шынзы-ла артпышаан, үүле дизе ыыгуурттаннарның дерзиидели-даа, даштыкыдан келген холезилекчилерни арештаныг чоруктары-биле Оманның улузун дискек кырынга олуртун шыдавас, хосталгаже, хамаарышчас чоруче болгаш ылаптыг деңшилгеже оон чайгылыш чок күзелсорулун боотан шыдавас. Дофарның даглаарында Оманны хостаарының Улусчу фронтузунуң эрес-дидим патриоттары боо-чепсектерни салбаанар. Оон программазында чуртту эжелеллиг болгаш колониалдыг дарлалдың бүгү хевирлериндеи хостаарының, шиитпирлиг социал чаартылгаларны боттанзырарының, султанның эрге-чагыргазын чок кылырының болгаш улусчу-демократтыг республиканы чарлаарының сорулгазы салдының турар. Оманның улузу чогум-на шак ынчаар чуртаарын күзеп турар.

В. ПАРУЗИН.
(ПМА).

Ырак болгаш чоок чурттар

гаш, ону Лондонче чоруптар кылдыр когудупкеннер, а аңазынга—ону өөредип чоруткан деп чугаалаанар.

Оон кадында тайжы-студент Оксфорд университетиниге-даа, Сандхерсте шериг училищезинге-даа өөренирчел, кызымак боон көүлбээн. Ынчанмыже ону Лондонда сеанчиг кылдыр сурагжаан черлерге шериг болгаш ажык-кончуг дээш карак-кызыл кижилерниг—«ажыктыг кижилерниң» аразынга бо-ла көрүп болур турган. Тура ижер черлериң столунуң артынга барыын чүү кегзөрелиниң бүгү-ле талаларынга Кабустуң профессорлар өөредип турбаан болдур ийин.

Соолгу болуушкуннарны көргүскенин өзугаар алырга, «кегзөрелдиг үрезиннерни» үүүш-дүжүүткүр хорзунче киир кагдыган, өөредикчилерниң чүткүлү халас барбаан болган. Лондондан элээн хой таныштарын эдертипкеш, төрээн чуртунга ээп чаныр келген. «Эртем-билиглиг» оглу бир дугаарында чөнүк адазын дүжүр октап алган, а оон соонда чөнүү «XX үс чылга чаңчыктырыр» эгелээн. Хамык сөдыгжыларны рынок шөлүнден ордузунга бөлүп эккелгеш, үжен харлыг чаа ыыгуурттан Кабус ибн Саидтің чарлааны болза, амдан эгелээн олар хостуг карман фонарьларын, шиирктиг демир-үжүктерин, хол майгынарын туралаанчыбле чежеп-даа садып ап болдулар. А оон соонда элдепсинин кайгаан оманнарга орду ханазын экран кылган, Джеймс Бондуңун элдеп-эзин үүгүралдарының дугайында кинофильмин көргүскен. Сеанс доозуган соонда Кабус Дофар даглаарында быжыглаанган «коммунистерниң кара-сагыштыг бодалдарының» дугайында улуг эвес лекция номчуп берген болган оларның-биле, моган чок Джеймстің демисежин турары дег, демисежиниче чыыганнарны кыйгырган.

Лондондан Кабус-биле кады келген «ажыктыг кижилер» база-ла анаа олурбаанар. Рубель-Халы ховузунуң чоок кавызында районнарга англи нефть компанияларының чер үттээр суургалары ажылдап киришкен. Британ шериг-даны тыптыып алган. Оон аңгыда, дүжүлгезин камгалаар кылдыр ираң болгаш иордан шериг кезектерни чалап келдиргеш. Дофарның даглаарыче оттуг халанты диндеррилдиргеп. «Үймээнниг зоналарны ортедин хуюктаан, бүгү оруктарны болгаш кокпаларны миналаан. Дүжүлгеге саадаанын соонда беш чыл эртеңге «марксисчи үймээнчилерни» тоолдуртум деп чарлаан. Ынчалза-даа дүжүлгеге кыжаныр айыыл артпышаан-дыр, оон үйүрүнде Оманда 'даштыкы шериглер хевээр артсын деп, ол немеп чугаалаан.

Дүжүлгеге айылдыг кыжаныг шынзы-ла артпышаан, үүле дизе ыыгуурттаннарның дерзиидели-даа, даштыкыдан келген холезилекчилерни арештаныг чоруктары-биле Оманның улузун дискек кырынга олуртун шыдавас, хосталгаже, хамаарышчас чоруче болгаш ылаптыг деңшилгеже оон чайгылыш чок күзелсорулун боотан шыдавас. Дофарның даглаарында Оманны хостаарының Улусчу фронтузунуң эрес-дидим патриоттары боо-чепсектерни салбаанар. Оон программазында чуртту эжелеллиг болгаш колониалдыг дарлалдың бүгү хевирлериндеи хостаарының, шиитпирлиг социал чаартылгаларны боттанзырарының, султанның эрге-чагыргазын чок кылырының болгаш улусчу-демократтыг республиканы чарлаарының сорулгазы салдының турар. Оманның улузу чогум-на шак ынчаар чуртаарын күзеп турар.

В. ПАРУЗИН.
(ПМА).

Айылдыг харылзаалар

ТОКИО. (СЭТА). Кыдаттың шериг бөлүктери япон чепсектиг күштер-биле харылзааларны калбартырыр чедип алырын ораладжып турар. Киодо Пусин агентделиниң дыңнадын турары-биле алырга, ол дугайында саналды Кыдат тала мурнунда национал камгалал өөвүлелиниң чингине секретары О. Каихараның Пекинге аян-чоруунуң үезинде чугаадажыышкыннар үезинде кылган. Ону дамчыштыр шериг-далай күштериниң өөредилге корабльдериниң бөлүүн Кыдат Улус Республиканың иэрттарыче чорудар кылдыр Японияны чазаан болгаш өске-даа шериг делегацияларын солчуруп саналдаан. Кыдаттың улустуң хосталга армиязының төлөлекчилери-биле чугаалажыышкыннарга өске-даа шериг айтырыгларын чугаалажып көргеш, Киодо Пусиниң агентделиниң дыңнадын турары-биле алырга, Каихараның тайылбырлаан туружу-биле, чижээлөргө, Японияның шериг күчүзүн өстүрериниче угланган туружун кыдат тала долузу-биле деткээн. Ону кыдат шериг-ниң штавының оралакчызы Чжан Пай-пинь хүлээн алган болгаш кыдат шериг-ниң дайынчы өөредилгезинге баарын чөпшээрөөн.

О. Каихара сөөлгү айлар дургузунда Кыдатка чоруп чораан япон дайынзырактарының дээди эргелиг баштайгы төлөлекчизи эвес болган. Апрельде национал камгалал эргелиниң төлөлекчизи Х. Иваасима Пекинге аян-чорук кылын чораан. Оон соонда Кыдатка шериг-далай эксперттериниң болгу чорган, а мырыңай чоокта чаа Японияның курган чер шериглериниң штавының мурнунда начальниги чораан Х. Миноси чораан. Япон шериг кижилерге Кыдатка онза хүндүткелди көргүзеен, оларның-биле Кыдаттың коску ажылдакчылары ужуражып, олар шериг өөредилгелерин хайгаран база Кыдат тала-биле шериг айтырыгларын чугаалажып турган.

Мурнунда Японияда милитаризмни катап тургузарын болгаш АКШ-биле шериг эвелеин буруу шаан турган Пекин япон чепсектиг күштерин өстүрериниң база айылы өөн чоруктун япон-америк шерээзин хевээр арттырарының болгаш япон шериг кижилерге Кыдатка онза хүндүткелди көргүзеен, оларның-биле Кыдаттың коску ажылдакчылары ужуражып, олар шериг өөредилгелерин хайгаран база Кыдат тала-биле шериг айтырыгларын чугаалажып турган.

ГФР. Национал-демократтыг партиядан болгаш неонацисчи үеелдиг өске-даа организациялардан үнгеп барыын герман неонацисчилер Майнда-Франкфуртка каржы чоцээлөшкинни кылып, «герман слетту» эрттиргеннер. Слёттун киржикчилерин камгалаары-биле хоорайның төвүнге кузь машиналарлыг полицияның улуг отрядтарын мөөннеп тургускан. Неонацисчи үүүшкүнүү Майнза-Франкфуттун хой-ниитизи шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Хоорайның мунмун чурттакчылары—социал-демократтар, коммунистер, хөрөөженнер, аныктар «Нацистер Франкфуттан үнүпер!» «Фашизм болгаш дайын катаптавас ужурлуг!» деп лозунг-биле удурланыышкын митингизин эрттиргеннер. Полицияның камгалалын ажылган алгаш, неонацисчилер удурланыышкын митингизинин киржикчиларынче халдаан, 10 кижини балыглаан.

ЧУРУКТА: сегиржин алыышкын үезинде.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Хоойлуну шугумчүлээни

КАИР. (СЭТА). Египет Араб Республиканың Улус хуралының чоокта чаа хулээн алган партиялар дугайында хоойлузун Египеттің социалистиг либерал партиязының даргазы М. К. Мурад шугумчүлээн. «Роз эль-Юсеф» дээр неделя санында үнеп журналга интерьюзунга ол хоойлу улус массаларның бодалын илереткейн турар, партиялар турузарының хостуг чорудун кызыгаарлап турар деп, ол айткан.

ДАШТЫКЫ КАЛЕЙДОСКОП

Совет далайжыларга четтириишкин

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Чаа Зеландияда эртем черинде Оклендиде чурттан турар Роберт Макинтаередеи чагаа келгеш, ук чагаазынга ол 1975 чылдың сентябрь 9-та Оожум океанга болган оод үш эжин өлүмдеи камгалап алганы дээш кит аңнаар «Владивосток» деп совет судноунуң далайжыларына өөрүп четтиргенни илереткен болган.

«Кончуг улуг шуурган үезинде бистиң майгыныг судновус суг дүкүнче дүжүп кире бергеп, бис 13 хүн ниитинде резина хемего олурун алгаш, ижер суг-даа, чигир чем-даа чок чорун колгеп бис, оон соонда совет далайжылар биске дузалап чалап келгеннер—деп, Макинтаер бижип турар.—Оон дараазында үш неделя дургузунда олар бисти сагыш човагыр азыраш келдилер. Оон бөөр бистер совет далайжылар дээрге кайтамчыг чаагай сеткилдиг кижилер, шынчы өөлүктер-дир деп хүүвеге билдиивис. Силерниң чурттар дугайында бистиң билиивис шаңда капиталистиг пропаганданың политиктиг принцип өзугаар шылын алган информациязы-биле кыыгыгаарлаттынын чорган. Социалистиг пиитилел кижилерни халапка таварышканнарга кандыг-даа үеде дуза чедирип кылыраңге белеп, бак-кара сеткил чок, өзүлүг-ла бүүдүгүй кижилер кылдыр өөредип чаңчыктырып турар-дыр деп хүвеге ам бодувустун дуржулгавыс-биле бүүреднивис».

С. СИЗЫМ.
ПМА-ның бодунуң корреспондентизи.
Белингтон.

Гиацинтилерге удур дайын

Даштыдан көөрге багы чок, харын-даа чараш чечек болур суг гиацинтизи бөгүн португали хемнериң «бир дугаар черге айылдыг дайзыны» кылдыр чарлаттырган. Кедергей дүргени-биле өзүп ковудөөш, ол чечек суг хоолбектериниң кырын дыгын «хевис» боон шыва ада берген. Парлалга дүвүрен үнген: аксында Лиссабоннуң турун турары Тежа хемниң унунче бок үнүш шаап халдап турар апаргаа.

Гиацинт-биле демисежиниң халбак кампаниязы чуртта эгелээн. Тускайлап четчелээн демисел бригадаларындан аңгыла анаа шериглер база киржир. Малгаш узар машиналар, судноолар болгаш көдүрүр кранар «тулчуушкунга белеткенин турар». Шериг-агаар күштериниң самолёттары «халапка таварышкан районнарны» ужар түүл хайгылыын чорудуп турар.

Ынчалза-даа буяны чок бачыт турар эвес. Тускай эртемниглиг бодап турары-биле ап көөрге үдетүүре ажыглаттынган турун болур дыка хөй белектуг чүүлдер ол балдыг үнүште ковей болган. Эртемдөөр дуржулга кылын өгедээн. Бир эвес Португалияда аъш-чемниң хой-хой продуктуларының шуут чедиштейн турарын барымдаалап көөр болза, гиацинт белогун ажыглаарының идеязы черле ажык чок эвес болур. Ынчалымже амдыызында хереглеп, укуру болза хайлыг балдыг чечек чурттун хой-хой хемнерни бүрүү-биле бокталдырар деп кыжаныг турарында-дыр.

В. РЕЗНИЧЕНКО,
ПМА-ның бодунуң корреспондентизи.
Лиссабон.

«Ийи катап ийи—беш»

Он бир харыг англи школачының ындыг харызы башкыларны шагдап көөр эдепсиндирбестей берген болган оларны мунгаратпайн турар. Он бир харыг уруг-дарыгның хой нурузу арифметиканың эн бедүүн бодалгаларын кылып шыдавас деп чүведи Лондонуң ортумак школаларының хой кезинде чорткан хымадда көргүскен. Ким бурулугул ынчаш?—деп айтыгын болур силер. Башкылаашкын, кижизидилгезиниң системазы бурулуг деп, чазак өгчёду бадыткан көөр. Англияда башкылап ажыддаарын күзөөр кижилер эвээш—ажыл төлевирин шоолуг эвес, ажыл чок боон артын каары база-ла белеп. «Бистиң уруг-дарыбыстың башкылары боттары ийи кутан ийи кап болурун билир ирги бе дээрзинге бис даадыла бүүрелейн турар бис» деп, ашдончулар оюн-баштак-биле чугаалажып турар.

М. СОКОЛОВ.
(ПМА).

Бистиң консультациявыс

Ажылдап турар инвалидтерге чиигелделер

Кырааны дээш дузаламчы акша ап турар пенсионерлериниң болгаш инвалидтериниң пенсия-биле хандырылгазын база оларның материалдыг байдалын улам экижидер талазы-биле улуг ажылдар бистин чуртувуста бо сөөлгү чылдарда хөй кылдыган. Ынчангаш чурттакчы чоннуң бо бөлүүнүң хөй кезин бүдүрүлге, амыдырал хандырылга черлериниң бүгү адырларында ажыддап, хөй-ниитиниң хереэзинге идепкейлиг киржип турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1973 чылдың сентябрьның 14-те «Кырааны дээш дузаламчы акша ап турар пенсионерлериниң болгаш инвалидтериниң күш-ажылын моонмынай деп ажыглаарының база аңаа хамаарыштыр немелле чиигелделер» талазы-биле доктаал үүлээп алган. Бүдүрүлге болгаш албан организация черлериниң удуртукчулары-ында профсоюлел комитеттери ону ажылынга удуртулга болдурар ужурлуг. Ында айытканы:

бир эвес III бөлүктүг инвалиди бүдүрүлге черлериниде, (бүдүрүлге каттыжышкыннарында), цехтерде болгаш участоктарда ажылдап турар болза, ооң күш-ажыл кылып шыдаар аргазын барымдаалап, ук кижиниң бүдүрүн үндүрер кылыгларының хемчээлин 10 хуу эвээжедир, а I болгаш II бөлүктүг инвалидтериниң—20 хуу эвээжедир;

бажынында ажылдап турар III бөлүктүг инвалидиниң ажыл кылыгларының хемчээлин болгаш ооң төлевирин цехте ажылдап турар III бөлүктүг инвалидинге көрдүгени-биле деңге көөр;

бир эвес I болгаш II бөлүктүг инвалидтери бажынында ажылдап турар болза, оларның күш-ажыл төлевирин цехте ажылдап турар I болгаш II бөлүктүг инвалидтериниге тургускан күш-ажыл төлевири-биле домей төлээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1973 чылдың октябрь 1-ден эгелээш, бүдүрүлге черлериниде (бүдүрүлге каттыжышкыннарында), цехтерде болгаш участоктарда ажылдап турар I болгаш II бөлүктүг инвалидтериниде (бир эвес олар ооң өске чиигелде албайн турар болза) дараазында чиигелделерни көргеш:

I болгаш II бөлүктүг инвалидтериниге алды шактыг ажыл хүнүү (неделяда 36 шак) тургузар база 24 ажыл хүнүүт шолээни бөөр;

бажынында ажылдап турар III бөлүктүг база I болгаш II бөлүктүг инвалидтериниге он сес ажыл хүнүүт шолээни чылдың хандырар;

кырааны дээш пенсияже үнген пенсионерлер болгаш I болгаш II бөлүктүг инвалидтери (бир эвес ажылдап турар болза) боттарының күзели-биле ийи ай чедир шолээни күш-ажыл төлевири чокка ап болур.

Аңа-чурттуг Улут дайынынын инвалидтериниң дугайынга амы-тыныг берген шериг албаныгларының өг-бүледелериниң амыдырал-чуртталгазының материалдыг байдалын көдүрер-биле ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың март 6-да доктаатказы болза:

эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволарыада-чурттуг Улут дайынының инвалидтерин ажылга үүлээп алыры-биле ажылчыларының болгаш албан-хаакчыдарының иштиг санындан 2 хууга чедир ажылдаар черин ажылдың адыр дайынга таарыштыр ачылап арттырар.

Аңа-чурттуг Улут дайынының инвалидтерин ажылга долу эвес ажыл хүнүүт ажылдаар кылдыр үүлээп алырын болгаш оларның күш-ажыл төлевирин херек кырында кылып үндүрген кылыгларын азы ажылдаан шагын барымдаалап төлеп бөөрин бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчуларынга чөпшээрээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың май 20-де (№ 401) үүлээп алган доктаалы-биле үстүнде айытканы чиигелделер Төрээн чуртун камгалап тура балыглаан, инвалид болган өске-даа шериг албанныгларга болгаш фронтуга ийиккеш, азы кандыг-бир дайынчы даалга күүседип чораан, балыглаганының түнелинде инвалид арткаңнарга база хамаарыжыр.

Г. КОЗЛОВА.
Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң юрист-консультантызы.

Бойдуска ээ болур

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак орааныың бойдус-байлаан, ооң иштинде үнелиг аннар, куштар, балык аймаан камгалап, оларныың өзүлдезинге таарымчалыг байдалды тургузары-биле Совет эрге-чагырганыың баштайгы чылдарындан эгелээн, В. И. Ленинниң санаалы-биле чуртка камгалалдыг черлерни тургузуп келген. Ам күрүнеиниң ындыг заповедниктери 100 ажыг черде, эвилелдеткен республикаларда 500 ажыг заказниктерни, областарда, крайларда, районларда камгалалдыг 1000 ажыг черлерни тургускан болгаш бойдустуң көрүүшү чараш 400 ажыг черлерни күрүнеиниң камгалалында алган.

СЭКП-ниң XXV съездизи чурттуң бойдус курлавырларын улам-на байлакшыдар, ону планныг ажыглаар болгаш камгалалдыг черлериң ажылын экижидер, ам-даа чаа-чаа камгалал зоналарны тургузар база ол сорулгага онгу беш чылда 11 млрд. ажыг рубльди чарыгдаарын тускайлаанын айтырга, олче кайы хире кичээнгей салып турары илдеп-дир.

Ол сорулга-биле Тыва АССР-ниң эң ажык байлактыг району болур Тожуда күрүнеиниң каттышкан аныыр камгалалынын 180 муң гектар девнекээрлиг заказнигни эргеп чылып тургускаш, ооң девнекээрин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле бадылаан. Ам ук девнекээрниң кызыгаарын чурумчудуп, демдектээр ажыл эгелээн.

Ынчалзажок ук девнекээрнин кызыгаары районнуң чонунга, ылангыя аныларга, ивижилерге билдингир турбуже, ону болганчок хажыдар таварылгалар ам-даа бар. Чижээ, аныыр ажыл-агый чериниң ажылчыннары ол девнекээрден тооруктаан болгаш чамдык анчылар — «Тоора-Хем» совхозтуң ивижилери — хаалгыг оруктар-биле эрткилээни илерээн. Ол ышкаш Азаетың туристер базазының дыштаныкчылары, Үстүү-Енисейиң балык заводунуң балыкчылары заказниктиң кызыгаарын эртип, ооң каттаар, балыктаар оруктарны болдуруп турганнар.

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди Советиниң палаталарының бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларының хуралынга бо айтырыгны чугаалашкан. Аная демдеглээн четпестер болгаш хажыдыышкыннар биетиң ажылывыска база бүрүү-биле хамааржыр дээрзин билип, ону болдурбас дээш масса чонуун калбак киржилгезинбиле тодаргай, дээштиг ажылдарны чорудары негеттиниң турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

⊙

Чаа Культура бажыңы

Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң төвүнде 300 олуттуг, библиотекалыг, спорт залдыг болгаш өскедаа эргежок чугула өрээлдерлиг Культура бажыңы ажыглалга кирген.

Культура бажыңын ажыглалга киирериге тураскааткан хуралга Чадааның № 463 мехколоннаның начальниги эш Носов үве чугаалаан, чаа культура одаан эки шынарлыг кылыр дээш ажыл-ишчилериин кызымак ажылдаанын демдеглээн. Культура бажыңының дүлгүүрүн совхоз директорунга дамчыдып берген. Ажыл-агыйның сүт-бараан фермазының эргелекчизи Н. Күдер-оол болгаш өскелер-даа тудугжуларга өөрүн четтиргенинин көстерин чугаалааннар.

Культура бажыңының ажыдыышкынына СЭКП райкомунуң секретары В. С. Семенов киржип, үве чугаалаан. «Саян» ансамблинин артистери чаа Культура бажыңына концерт көргүскеннер.

М. СЕВЕН.

Октябрь болгаш кижилерниң салым-чолу

ОКТЯБРЬ-60

ПАРТИЯНЫҢ ГВАРДЕЙЖИЗИ

(Төнчүү. Эгези № 151 «Шында»).

Намның болган чазактың удуртур ажылдарынче шүргүп киргеи өөнчүлүг ирик байы Ажыккай ышкаш идегеттерни намның кызыл хүрээлениниң үндүр хөглээн. Араттарның ыны ханган, суксуну чанган.

ТАР-ның ийи дугаар Улуг хуралынан соңгуткан Топ Комитет бодунуң бирги хурадынга ТАРН ТК-ның даргазынга Оюн Күрседини бадылаан. Ол дээрге ам-даа аныяк, күш кырында, үениң мурнакчы кижилериниң бирээзи чораан. Оюн Күрседи 1912 чылда өскүү үнген араттарның маңчы-кыдат дарлалга удурланган патриоттуг шимчээшкинниин киржикчизи, Копту тулчуушкунунуң маадыры кижи. Ол ооң балыгладын чаныы келген, ынчангаш шала чандаш кылаштаар.

1923 чылдың өөрүшкүлүг хүнериниң бирээзинге «шилбажыңга» Оюн Баткар оглу Даңзын-оол намның бадылергейин ТАРН ТК-ның даргазы Оюн Күрсединиң /холундан хүлээп алган.

— Ооң бээр ам 54 чыл эрткен-дир—деп, Данил Баткарович Даңзын-оол сактып чугаалап олурар.—Кижи назыны үеде-ир.

Партияның хүрээлениңге 54 чыл! Кижи бүрүзүнге ындыг чаагай хүлээлге, ындыг харысалга, улуг аас-кежик болен-не таварышпас. Чүге дээрге Данил Даңзын-оол эң баштайгыларының бирээзи болгай.

3. «Чылан эъди чиксезицзе»...

Намның ашыяк кежигүнү Даңзын-оол 1923 чылдан эгелээп хостуг Тыва Арат Республиканың политиктиг ажылажыдырынга идепкейлиг киржип эгелээн. Араттың революстуг намы кайнаар чорудар болдур, ол черле чажам дивейн, кандыг-даа бергелерден далдаравайн ажылдап келген.

Баштайгы чылдарда Даңзын-оол араттың революстуг шеринге алган эрттирген. Кажан Хемчиккө революцияга удур үймээн үне бээрге, республиканың мурнуу талазында амбын-ноянның талалакчылары база баштарын кодүрүп орган. Ынчан ол үгже чазактың төлээзи Даңзын-оолга командылаткан дайынчы салбырны Кызыл-Арыг суурже чоруткан. Ук салбыр Сергей Кочетовтуң партизан отрядының составынга бактаан турган. Революстуг өеремчиледдиг бедик болганының ачызында чурттуң мурнуу чүгүнге дүзыннар үймээн-самыны үндүрүп ыыдаваннар.

Ядыы арат өг-бүлеге төрүттүнген Даңзын-оолдуң амыдыралынга 1929 чыл уттундурбас болуп артып калган. Ынчан бөлүк аныяктарны делегейде ажылчын, тараачыннарның эң баштайгы социалистиг күрүнеан — ССРЭ-ниң кызыл пайысыллы Москваже өөредип чоруткан. Оларның аразынга ам кежигүнү Даңзын-оол база кирген.

Москваже өөренип чорууру ындыг-ла белеп эвес херек болган. Чер аразы ырак, оруксуур берге. Ооң кадыңдан байларның ажы-төлдери өөренирин күзээп ядыы аныяктарның баштарын төөредип дээш элдеп-эзин эрээн-шокар чугаалар тарадып, шырбайыпла турганнар.

— Кайнаар бажың курттуурун ол — деп, олар кижи бүрүзүнден айтырып турганнар.

— Москваже! — деп, Даңзын-оол бир катап хөрек болган чоргаарал-биле харыылаан.

— Чылан эъди чиксезицзе, ынаар тоян чор — деп, кузум ышкаш ажыг өөстер дыңналган.

— Чүге?

— Чүге, чүге деп алган. Бээр дыңна, думаа-халап. Орус чурту кирген ажыы чок, ында аъп-чем чедишес. Москва дээр хоорайда улус аштап, чыдан эъди чип турар. Иштин кижиргенмес бук сеп бе?

Чаа амыдыралче, эртем-билигже сундуккан кижилерге хоозун чугаалар моондак болуп ыыдаваан. Олар Октябрьның хүнүнче уткуштур чорушканнар.

— Кызыл биле Абакан аразынга ынчан Саян ажыг тергелерге олуруп, чадаг ылаштажыы чораан, оң бир хонган бис—деп, Данил Баткарович ам чугаалап олурар. — Бистиң ынчан канчаар түревээн дээр. Кеткен идиктеривис безин уштушулап калган. Ооң Абакандан үнгеш, Москвага чөөрби хонуп четкен бис. Ам дээрге амыр апарган шаг ышкажыл. Эртен Кызылга шайлап алгаш, Москвага барып дүштээш, ол-ла хүн дедир кылыйтың чаныы кээп болур.

Ынчан Москвага 62 кижи четкен. Оларның дыка хөөгү янзы-бүрү ыска хуусаалаллыг курстарга киргилээн. Шоу дыл-домак билир 9 кижи (оларның аразында Даңзын-оол база бар) ажылчы чоннарның чоон чүк университединге киргеннер.

Ажыл, амыдыралга идепкейлиг, артем-билигже чүткүлдүг Даңзын-оол өөредилгеге шылгаран турган. Ийити курстан эгелээп, ол (база-ла орус дыл билир болганының ачызында) кичээлдер, лекцияларга хелемчилеп, сөөлгү курстарга турган. өөрүнгө Тыва төөгүүнү олу башкылай берген.

Орук-суур ыра болганындан ол университеттің сургуулдары чайгы ыштанылгада чанмайн турганар. Оларны ийи ай дургузда Крымче чорудуптар. Өргүүлдер мурнуу чүктүн иаг хүнүнге дөгеленип, Кара даайга эштип, мага хандыр ыштаныр алыр. Бодүүн кижилерге ажылдаар, өөренир, ыштаныр эргеп берген Совет эргечагырганың чөптүүн тыва сургуулдар амыдырал ылаңла көргеннер.

Ынчан аная Очурчанак, Дагба дээп ышкаш, мерзимдиг хой-хой аныяктар өөреним турган. Олар сөөлүнде аныяк Тыванын культура тургузуушкунунга биче эвес үлүг-хуузун киргеннер.

Университетти дооскан соонда Даңзын-оол бодунуң кады келген эжи Лопсаннаарбиле аспирантурага артып калган. Чүге дээрге оларның өөренири болгаш база-ла орус дылды билиргэ эки турган.

Бир чыл эрткенде аспиранттыларның саны эвээш болганындан ол болүкту тарадыпкан. 1934 чылда Даңзын-оол төрээн Тываазынче чылан эъди дижир хоозун чугаа-соттун орнунга улуг совет улустун культуразының дээжилерин шингээдип алган болбаазын эш боор чаныы келген.

4. Партияның гвардейжизи

Чалгыннар быжыккан, чүле ужары арткан. Өөредилге соонда бодунуң күш-ажылдаңнарын Даңзын-оол ТАР-ның мал, чер ажылының баз иштики херектер яамыларынга эгелээн. Дангаар-ла харыысалгалыг ажыл-херектер күүседип турган.

Ада-Чүрттүн Улуг дайынының бүлүүзүнде чылдарда Даңзын-оол Тываның араттың революстуг намының Кызыл хоорай комитединиң бирги секретарынга ажылдап турган. Ынчан пайысылалдың эң мурнакчы кижилериге нам билеттерни боду тыпсыр аас-кежиктиг болган.

Оюн Күрседини канчан сагынмас боор! Ооң холунда алган баштайгы бадылергейни канчан уттур боор! Билет тывыскан санында-ла Күрсединиң овур-хевира секретарының угаан-сагыжынга кирип турган.

Ооң сөөлүнде чылдарда эртем-билиг талазы-биле эки дагалаттынган Даңзын-оол Кызылдың каттышкан школазынга башкылап, музей директорлап үр ажылдаан. Совет Эвилелиңге Тыва Арат Республиканың эки тура-биле каттышканының соонда Данил Баткарович база катап партия ажылынче шилчээн. Ол партияның Таңды болгаш Кызыл кодээ райкомнарының харыысалгалыг ажылдакчызы болуп чораан.

Хоочун коммунист Данил Баткарович Даңзын-оолдуң амыдыралының хып дээп күш кырында үеэ ниитилел хөгжүлдезиниң хайнымышкынныг чылдарында эрткен. Ынчан болупуң чүгүрүк болгаш узак маңнының эгезин ап турган. Моон ужурундан чылдарның эрткени билдиртпейн барган.

— Сактырымга, үр-даа болбалы ышкаш, бир көөрүмге пенсиядa олур мен—деп. Данил Баткарович ам-даа кыыксаваан арын-шырайын аныяксыыр баштактаны аарак хүлүмзүрүп олурар.

Ажылдаарга хүн батканы билдирбес дижир. Шынында, амыдыралында 73, партиядa 54 чылдарны кижи канчан кыска дээр боор. Даңзын-оол дүжүметтериин чиңзеанн-даа, дарлалын-даа көрүп чораан. Даңзын-оол араттың аас-кежиин-даа көрүп чораан. Данил Даңзын-оол социализминдээ тургузушкан. Данил Баткарович Даңзын-оол ам мырыңай коммунизмни тудуп турар пинтилелде чүрттүп орар. Ындыг кайгамчык үеде чылдар эрткенин кым-даа эскербес!

Персоналдыг пенсионер Данил Баткарович Даңзынноол чаа амыдырал дээш дежиселдиң мурнуку одуруунга чоруп келген. ам-даа партиянын гвардейжизи болуп артышаан. Ол байырлалдың хүннеринде Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениң баштадыр хой санныг медальдарын өөрээгге кадаптар. Ооң хуула архивиңге ажыдыптар болза, ында ТАР Биче хурал Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери кампыы-биле кадагалаттынып чыдар. Халас барбаан карак кызыл күш-ажылдың боттуг херечилери ол.

Тыва коммунистериниң эң хоочуну Данил Баткарович Даңзын-оол пенсионер мен дээш, бедик тей кырында олуруп албаан, хой-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киришпишаан. Бодунуң байлак дуржулгазын аныяк салгала дамчыдып баар дээш, хой чүүлдерни кылып турар. Ол школачыларның болгаш аныяктарның доктаамал, күзенчаг аалчызы.

Данил Баткарович Даңзын-оол партиянын хоочун гвардейжилериниң одуруунда амдаа базып орар. Бүзүреллиг болгаш ам-даа чалыы шынарын салбаан.

К. КУДАЖЫ,
чогаалчы.

В. И. Ленин аттыг тыва даг-дүгү комбинаттын № 3 профессионал-техниктиг училищениң сургуулдарының «Парус» деп аныяктар ансамбли Владивосток хоорайга болуп эртер ыры-инструменталдыг ансамбльдериниң зона фестивалынга киржир (удуртукчузу В. Хинкис).

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң улустуң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Максим Монгужекович Мунзук-биле «Парустуң» киржиичилериниң чугаалажып турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Сеткил хандыр дыштаныр

Чайгы үе дыштапырынга эпне таарымчалыг. Ынчангаш дыка хой улустар турбаазаларга дыштаныр, экскурсияларга, туристи походтарга киржир.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлелдиң ажылчы чоннуң дыштапылгазын экижидер дээш бо сезонда кандыг хемчеглерни ап чорутканың чөвүлелдиң улуг инструктору Б. В. Хольшиниңдеи биетин корреспондентивис В. Амыр айтырган. Ооң харыызын моон адаанда парладывыс.

Тожуда «Азас», Дус-Хөлде «Жарки», кайысылалдың карта «Кызыл» деп үш туристи баазалыг бис «Азаска» бир сезонда 120 кижи дыштанып турар. Ол дөрт сезон ажылдаар. «Жарки» турбаазалы үш сезон ажылдаар, аная 1050 кижи кадын быжыглап алыр. Дыштанып келгеннерге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш боттуг хемчеглерни ап чоруткан бис. «Кызыл» турбаазазынга Шушенскоеже баар, пайысылга экскүрсиялап келген туристер чурттаар. Олар аная ийи-үш хонар.

Турбаага бүрүзүнде массовик, инструктор бар. Олар дыштанылга кежээлерин, конкурстарны, янзы-бүрү оюннарны организастап турарлар. «Азас» турбаазазынга дыштанып барганнар түрисчи походтарга киржир. Азас хөлдүң бойдус чурумалдары, дириг амытаннары-биле чадаг азы хемелиг таныжар.

Дыштаныр хүннерде экскурсиялаар маршруттарны доктаатка. Ынаар баар автобустарны бистен хөлезилеп ап бодүр. Шушенскоеже барып, В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазы, дыштанып турган черлерибиле таныжып болур. Ак-Довуракты даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг, «Тыва кобальт» комбинаттарынга баар арганыг. Ол ышкаш Кызылдың тураскаалдыг черлеринче, будүүлгелеринче экскүрсиялар болур. Телевидение болгаш радио бажыңчарын, «Орбитаны» барып көрү кымга-даа солун.

Салында туттунуп турар делегейде эң-не үлүг күчүлүг электростанциязын көөр күзелдиг коллективтерге автобусту хөлезилеп турар бис.

ЧАА ЫРЛАР БАРААЛГАТТЫНАР

Чоокта чаа республиканың бот-тывынгыр композиторлары пайысылалга семинарга киржип, арга-дуржулгазын солуцканнар. Семинар ССРЭ-ниң композиторлар эвилелиниң кежигүнү, композитор Леонид Иосифович Израйлевичиниң удуртулгазы-биле өөрткен. Недоля иштинде болган семинарга композиторлар боттарының чогаалдарын сайгаржып, дыннап, башкыларның чогуур чагыг-сүмезин алганнар. Композиторларның чогаалдарында Октябрьның 60 чылынга турасскааткан ырлар колдаан. Оларның иштинде бот-тывынгыр композиторлар Солаан Базыр-ооллун, Базыр-оол Чулдум-Сүрүнүн, Андрей Балданныың, Монгуш Кертик-ооллун, Ондар Ыыктын ырларын эки деп көрген.

Семинарга композитор Л. И. Израйлевич тыва профессионал болгаш бот-тывынгыр композиторларның чыл келген тудум өзүп, чогаалдарының шынарының бедик орарын онзалап демдеглээн. Ынчалза-даа олар-ның аразында чогаадыкчы дуза-деткимчениң кошкаан ол чугаалаан. Ол ышкаш бот-тывынгыр композиторларның чогаалдарында профессионал композиторлардан дудак чок чогаалдар кылып турарын оларның улуг чедишкини деп сонаан. Сөөлгү үеде тыва композиторлар чүгле бодунуң лады-биле кызыгаарлаттынмайн, дорий болгаш фредий ладтарны төвү-биле ажыглап, тыва музыканга чаа хевирин тургузуп, ону чаажыдын турарын база бир чедишкин деп саналы болгаш ол-ла ладтарны ажыглап, тыва музыканы сайырадырынга чөптүг негелдени кылырын демдеглээп, ук ладтарны ажыглаарының арга-дарын айыткан.

Профессионал болгаш бот-тывынгыр композиторларның семинарга сайгарылга соонда эки деп көрдүнген чогаалдарын республиканың Улусчу чогаадылга бажыңы тускай пом кылдыр парнан үндүрер.

Б. КЕНЕШ.

Телевидение

ИЮНЬ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Чайгы ыржыгаштар». Таллиндеп дамчыдылга.
11.00—«Чымчак сеткилдиг болуру белеп». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
12.05—«Бистиң памдарывыс. 1951 чыл».
13.05—15.50—Чапсар.
15.50—Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнер программазы.
16.45—Пионерлер изостудия.
17.15—«Бойдус-биле таныкып тур бис».
17.35—«Шыдыраа школазы». Чайгы болук. 1-ги дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.05—«Кайсын Кулиев». Телефильм.
18.35—Телемедээлер.
18.45—Киноөкурнал.
18.55—«Улуг Октябрьның 60 чыл оюн толептиг уткуур». Дамчыдылга (тыва дылга).
19.35—Телемедээлер.
19.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.
20.15—Мультфильм.
20.35—«Арктика-77». 2-ги дамчыдылга.
21.05—ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Ткаченко ырлаар.
21.30—«Бистиң амыдыралывыстың үндезин хоойлузу». «Коммунисте» журналдың кол редакторунуң оралакчызы, философия эртемериниң доктору Э. А. Баграмов дамчыдылганы чорудар.
21.55—«Чымчак сеткилдиг болуру белеп». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—«Документалдыг экран». Шулукчу Р. Рождественский дамчыдылганы чорудар.
01.00—01.30—Делегей конкурстарының лауреады А. Наседкин ойнаар.

Аныыр

Бөгүн республикага ниитизи-биле көөрү турар булуттарлыг, оңза өскерлиишкин чок агаар болур. Даглыг черлерге чаъстап, динмиваар. Хаттың күжү секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы мурнуу районнарга 24—29 градус, артканнарынга 20—25 градус чылыг болур.

Кызылга өскерлиишкин чок агаар болур. Хаттың күжү секундада 7—12 метр. Бөгүн пайысылалга 26—28 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ИЮНЬ 30-ДЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Уян роман» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильм № 6 9.50, «Рустам дугайында тоолчургу чугаа» (2 серия-лыг), 11.20, 14.20, «Бүтүмөн шолаа» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хостуг чурттап чоруурлар» 15.00, 20.30, «Албадаткан чаргы» 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Корунчук» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Бадыдажылга черинин эжиктери кезээде ажык» 18.40, 20.30, «Угаанныг чүүлдер» 16.50 шактарда.

СОНУУРГАКТАРГА

Чаарткан көвүрүг

Ленинградчылар болгаш хоорайның аалчылары Неваның кайгамчыктыг панорамазын чаартканнар. Орду көвүрүүнүң чүве көөр шолчугештеринден сонуургаш көрүп болурлар. Чаартылга соонда ону транспорт болгаш чадаг кижилер чорууруна ажыктан.

1912 чылда туттунган Орду көвүрүү Ада-чүрттүн Улуг дайынының чылдарында фашист бомбаларга үргедеттирген.

Тускай эртемнилер көвүрүүнүң багаваларын чедир туткаш, бишиглан каан. Оларны кызыл гранит-биле каастаан. Көвүрүүнүң кыдын дургаар тускай хевирниг чырыдыкчыларын тургускан. Кодурлуг турар кезектеривде ыяш шывыгның орнунга чиик материал болур эпоксланбетон шывыгны кылган.

Орду көвүрүүнүң чаартылгазын Ленинградтың төөгүлүг төөгүн чаартырының программазын өзүгаар чоруткан.

Н. КОНСТАНТИНОВ,
(СЭТА-ның корр.).

Ленинград.

Археологтарның тыпкан чүүлү

Днепрениң адырыы, Самараның чоогунда ховудан Днепропетровск университединиң археологтуг экспедициязы скиф шериг кижизиин хоорүн тыпкан. Ону биетин эрааның бешвегиндо кылган деп тодаткан. Дайынчының эдилеп чораны куяктыг хевир, доңмек камгалаар хепти, демир боттуг, хүлер баштарлыг 154 согунуг саадакты тыпкан. Чажыт черден эң-не улуг үнелиг чүүлдү—алдын тудалыг селемени уштап алган. Селемениң хынын ак-көк баалыңнарлыг кылдыр алдынан каастаан болган. Селеменин үстүү кезээде чер хаванын чурупкөргүскен. Чажыт черден хой санныг хепке дааран алыр деминжитеттерни база тыпкан.

Туттунуп турар Днепр-Донбасс каналын дургаар археологтуг чер казылгазын уламчылавышаан.

Г. ЦУРКАНОВ,
(СЭТА-ның корр.)

Днепропетровск.

Кайгамчык мөөгү

Көстүп көрбээн хемчеглиг мөөгү Фрунзеде үнүп келген. Ооң боргунуң долгандыр хемчээли бүдүн чартык метр, а деңзизи он бир килограмм алды чүс грамм болган!

Ол улуг мөөгүнүн өзүн үнүп келириниг кончуг улуг тазырымчалыг байдал бар болган деп, эртемденнер санаан: үргүлчү суттарын турар болгаш чемишчиддиг чаштырын турер чечек тарыыр черлерден ырак эвесте ийи берген бүрүлер аразындан ол үнүп келген.

Чаашкын соонда үнер улуг мөөгүлерни Киргизиядан мурнунда база тын ап турган, ынчалза-даа оларның деңзизи үш килограммдан ашпас турган.

А. МАСЛЕННИКОВ,
(СЭТА-ның корр.).

Фрунзе.

Туристиң төп бажыңының тудуу

МОСКВА. Ленин проспектизинде ВЦСПС-тиң Туристиң төп бажыңын 1300 кижи турар аалчылар өрээлдерлиг база ачыдуза чедирер сайзыраңгай системалыг кылдыр тудуп турар.

33 каът бажыңга 800 кижи олурар көрүлде залы бар болур. Аная хуралдарны, конгресстерни, слёттарны болгаш өске-даа үүлдерни эрттирер. Оон ангыда 180 кижи олурар кинозал, аудиториялар, клуб ажылының өрээлдери, эстиг бассейннер, 1300 олуттуг ресторан-кафелер, туристерге бараан болур садыгның тускай блогу, тускай библиотека, нэмчулга болгаш дерлелге залдары бар болур.

Туристиң төп бажыңының төлевилелин «Мосгоспроект-2-ниң» № 7 мастерскаазының чогаадыкчы коллективи архитектор В. И. Кузьминниң удуртулгазы-биле ажылдап кылган.

ЧУРУКТА: Ленин проспектизинде Туристиң төп бажыңының тудуунуң ниити хевири.

Н. ГРАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

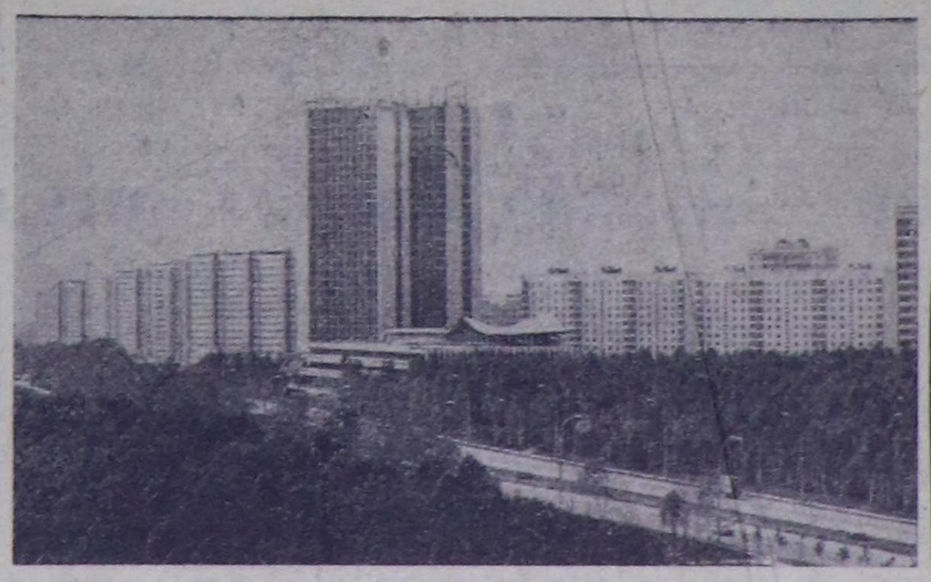

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ; Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда кылдызының 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал кылдызының 2-37-13, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-22-64, чагаа кылдызының 2-41-27, информация база-совет тургузуг кылдыстерниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, секретариаттың, 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чатыг № 208.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—00744.